

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

РОЗСЛІДУВАННЯ
НЕЗАКОННОГО ОБІГУ
ОТРУЙНИХ
ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ
ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Київ – 2022 рік

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОТРУЙНИХ
ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ**

Методичні рекомендації

Київ – 2022

Авторський колектив:

Тичина Д. М., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (НАВС); **Антощук А. О.**, кандидат юридичних наук, доцент (НАВС); **Швець А. В.**, доктор філософії (НАВС); **Коршикова Т.В.**, доктор філософії (НАВС).

Рецензенти:

Удалова Л. Д. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, директор Інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації Національної академії внутрішніх справ;

Пилипенко О. В. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ;

Ігнатюк Т. М. – кандидат медичних наук, заступник виконавчого директора філії «Центр охорони здоров'я» АТ «Укрзалізниця».

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 6 жовтня 2022 року (протокол № 1)

Розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів [Текст]: метод. реком. / Д. М. Тичина, А. О. Антощук та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 54 с.

У методичних рекомендаціях, на основі практики діяльності правоохоронних органів, здійснено комплексне дослідження криміналістичного забезпечення розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з огляду на чинне кримінальне процесуальне законодавство. Окреслені зміст та зв'язки елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, зважаючи на особливості їх розслідування. З'ясовані особливості початку досудового розслідування й обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях, а також виокремлено типові слідчі ситуації, тактичні завдання та порядок їх вирішення. Визначені можливості взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів, медичними працівниками та іншими. Розкрито особливості тактико-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування й проаналізовано форми використання спеціальних знань за таких умов.

Видання призначене для працівників правоохоронних органів, медичних працівників, а також курсантів і слухачів, науково-педагогічного складу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

УДК 343.985:351.74

© Національна академія внутрішніх справ, 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Криміналістична характеристика незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.....	6
2. Особливості початкового етапу розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.....	12
3. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, тактичні завдання та порядок їх вирішення.....	17
4. Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами.....	23
5. Організація і тактика збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.....	25
4.1. Огляд.....	25
4.2. Допит.....	31
4.3. Обшук.....	39
4.4. Призначення та проведення експертиз.....	43
Список використаних і рекомендованих джерел.....	50

Вступ

В останні роки спостерігається стійка тенденція до збільшення незаконного обігу заборонених предметів, до яких відносяться не лише вогнепальна (холодна) зброя, вибухівка, чи наркотичні речовини, але й отруйні та сильнодіючі лікарські засоби.

Незаконне поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами становить небезпеку для здоров'я населення, оскільки безконтрольний обіг таких предметів загрожує невизначеному колу учасників суспільних відносин. За ці дії встановлена кримінальна відповідальність (ст. 321 розділу XIII Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України). Суспільна небезпека незаконного обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів полягає у спричиненні психологічної залежності, важких отруєнь та смерті. Окрім цього, масштаби незаконного збуту деяких сильнодіючих лікарських засобів, що вживаються особами замість наркотиків, як спосіб заміни останніх, викликають серйозні занепокоєння щодо збереження генетичного здоров'я нації. Так, за 2017–2021 рр. кількість кримінальних правопорушень, що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) за ст. 321 КК України, зросла майже в два рази: з 122 (2017 р.) до 234 (2021 р.), а в окремих областях ріст злочинності значно стрімкіший, зокрема в Запорізькій області – з 18 кримінальних правопорушень на рік (2017) до 53 (2021), в Херсонській – з 17 (2017) до 47 (2021)¹.

У процесі досудового розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів недооцінюється складність розслідування в умовах очевидності, встановлення винних, оскільки підготовка і вчинення таких кримінальних правопорушень здійснюються на досить високому рівні. Така позиція призводить до зниження активності слідчих, неналежному виявлені та фіксації слідової інформації, допускаються процесуальні помилки, не досліджуються якісно та у повному обсязі усі обставини кримінального провадження, що призводить до необґрунтованих рішень, у результаті чого порушуються загальні засади розслідування.

Враховуючи вищевикладене, варто констатувати, що існуючі практичні проблеми розслідування незаконного обігу лікарських засобів, які віднесені центральним органом виконавчої влади, що реалізовує державну політику у сфері охорони здоров'я, до категорій отруйних та сильнодіючих, сьогодні ще залишаються недослідженими. Окремими питаннями, цієї тематики в підручниках з криміналістики автори обмежуються практично лише включенням фрази «...та отруйних, сильнодіючих речовин, або отруйних та сильнодіючих лікарських засобів» в назву окремих параграфів, що присвячені

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

методиці розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Чимало наведених в них положень певною мірою втратили свою актуальність через зміни в законодавстві і суспільних відносинах, що ними регулюються; вони не можуть враховувати особливості сучасної злочинності, криміногенної обстановки, специфіку роботи фармацевтичної, хімічної, лікувально-діагностичної галузі, особливо за сучасних умов пандемії, нові способи підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень цієї категорії.

Таким чином, враховуючи, що одним із важливих завдань криміналістики є безперервне озброєння правоохоронних органів ефективними засобами й методами боротьби зі злочинністю, наведені обставини визначають нагальну потребу в активізації наукових досліджень проблематики розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, що має не лише теоретичне, а й практичне значення, позаяк судово-слідча практика відчуває потребу в сучасній криміналістичній методиці спрямованій на підвищення ефективності досудового розслідування таких кримінальних правопорушень.

1. Криміналістична характеристика незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

Злочинність у сфері незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів відноситься до нових видів протиправної діяльності. Розвиток міжнародного співробітництва, глобалізація економічних та суспільних процесів супроводжується появою нових ризиків, пов'язаних із загостренням ідеологічних, національних та релігійних протиріч, що у свою чергу сприяє активізації організованої й транснаціональної злочинності, яка постійно урізноманітнює форми свого прояву, долучаючи до свого арсеналу сучасні досягнення науки та техніки. Географічне розташування нашої країни потенційно визначають Україну в зоні ризику для діяльності організованих злочинних груп, метою яких є незаконний обіг отруйних та сильнодіючих лікарських засобів або налагодження їх транзиту.

На сьогодні відомо понад п'ять тисяч лікарських засобів, які випускаються у вигляді п'ятдесяти тисяч однокомпонентних та комбінованих лікарських форм під непатентованими (міжнародними) та патентними (торговими) назвами. Відповідно, існує ряд їх класифікацій. Зокрема, найпоширенішою вважається та, яка ґрунтується на впливі препарату на живий організм: 1) отруйні – атропін, кетамін, тетракаїн, тригексифенідил, міорелаксанти, включаючи їх сольові похідні; 2) сильнодіючі – буторфанол, морадол (крім аптечок транспортних засобів, у які входить розчин буторфанолу тартрату для ін'єкцій 0,2 % по 1 мл. у шприц-тюбиках), дифенгідрамін (димедрол), клонідін (клофелін), метандієнон, нандролон; 3) усі інші.

Різниця між отруйними і сильнодіючими лікарськими засобами загалом полягає у впливі хімічних речовин (головних компонентів цих засобів) на організм людини і здебільшого має кількісний характер: отруйні лікарські засоби застосовуються звичайно в дозах порядку тисячних і десятитисячних часток грама, а сильнодіючі – у сотих і десятих частках грама, вживання яких поза призначенням, або з порушенням норм дозування може призвести до отруєння чи іншого важкого розладу здоров'я. Їх незаконний обіг є зоною підвищеної кримінальної активності, що характеризуються специфічним набором кримінальних способів, механізмів, технологій підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, що у свою чергу, за сучасних умов пандемії й прикутої уваги громадськості до медичної та фармацевтичної галузі, посилює актуальність вивчення цієї проблематики та розробки ефективної методики розслідування.

Криміналістична характеристика незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів – інформаційна система, яка включає сукупність даних про криміналістично значущі ознаки та властивості вчинення незаконного виробництва, виготовлення, придбання, перевезення,

пересилання, зберігання з метою збуту, збут отруйних або сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також здійснення таких дій щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, вчинені без спеціального на те дозволу відповідно до певного часу і місця, відображає закономірні їх зв'язки, використовується при побудові типових версій, прийнятих за основу в процесі розслідування, визначає програму слідчих (розшукових) дій (СРД) спрямованих на виявлення і розслідування, сприяє правильній оцінці слідчої ситуації, що склалася й визначає перспективно-прогностичну оцінку ходу досудового розслідування, у структурі якої виокремлені такі елементи: предмет злочинного посягання (отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, а також обладнання призначене для їх виробництва чи виготовлення; спосіб учинення (складається зі способів підготовки, безпосереднього вчинення та способів приховування); обстановку вчинення кримінального правопорушення (місце, час та безпосередня обстановка (умови) суспільно-небезпечного діяння)); типова «слідова» картина (зміни матеріального середовища, що виникли в результаті вчинення в ньому кримінального правопорушення та є його наслідками); характеристика особи злочинця (фізичні та соціально-демографічні дані; поведінка до, під час, та після вчинення кримінального правопорушення; чинники, що мали вплив на формування і здійснення злочинної мети, створення злочинної групи, розподілу ролей між співучасниками тощо).

Таким чином, до головних елементів криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів віднесено:

- 1) предмет кримінально-протиправного посягання;
- 2) спосіб вчинення кримінального правопорушення;
- 3) обстановку вчинення кримінального правопорушення;
- 4) слідову картину кримінального правопорушення;
- 5) характеристику особи злочинця.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення є основою для виявлення взаємозв'язку між іншими структурними елементами криміналістичної характеристики незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (спосіб–предмет посягання, спосіб–особа злочинця, спосіб–сліди); побудови слідчих версій; планування розслідування; розробки тактики проведення СРД.

На вибір правопорушником конкретного способу впливають чинники об'єктивного (особливості обстановки, місця й часу вчинення кримінального правопорушення; предмет посягання, його якісні та кількісні ознаки; можливість здійснення підготовчих дій; наявність співучасників) і суб'єктивного характеру (наявність у правопорушників професійних знань і досвіду вчинення подібного роду кримінальних правопорушень; службове положення та відношення до роботи у сфері легального обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів; фізичний стан, психологічні особливості, а

також знання ним спеціальних правил поводження з такими лікарськими засобами).

Способи вчинення охоплюються єдиним злочинним мотивом, що бере свій початок від етапу виведення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів із законного обігу (передусім виготовлення планів виробництва, налагодження каналів збуту, прихована реклама тощо) до етапу подальшого незаконного обігу та споживання (утилізації) лікарських засобів на фармацевтичному ринку між виробниками, імпортерами, експортерами, оптовими та роздрібними (аптечними) закладами, що задіяні у злочинних схемах й реалізують (продають) із порушенням спеціальних правил, такі лікарські засоби зацікавленим споживачам.

Сьогодні значна кількість таких кримінальних правопорушень учиняються з використанням мережі Інтернет, що значно розширює можливості збуту отруйних та сильнодіючих лікарських засобів і неабияк ускладнює їх виявлення, і як наслідок підвищує суспільну небезпеку у зв'язку з чим запропоновано доповнення диспозиції ч. 3 ст. 321 КК України кваліфікуючою ознакою *«шляхом незаконних дій з використанням електронно-обчислювальної техніки»* (підтримали 76,1 % опитаних респондентів).

До компаній, які задіяні у незаконному збуті отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів слід віднести:

а) фіктивні підприємства, які не мають, або мають підроблені реєстраційні документи та ліцензії на право здійснення виробництва, або оптового продажу чи імпорту такого товару;

б) напівлегальні підприємства, що займаються оптовим чи роздрібним продажем (дистрибуцією) лікарських засобів у тому числі отруйних та сильнодіючих;

в) дистриб'юторські компанії, які під виглядом законної господарської діяльності незаконно виготовляють та постачають отруйні та сильнодіючі лікарські засоби.

Незважаючи на відносно широкий спектр отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, що різняться між собою хімічним складом, медичним призначенням і відповідно дією на організм людини, злочинний елемент цікавлять лише дві їх складові: попит (серед осіб, які зловживають наркотичними засобами, як спосіб заміни останніх) і прибутковість (як спосіб заробітку).

Предмет злочинного посягання у досліджуваній категорії кримінальних проваджень передусім характеризує напрям злочинної діяльності, відомості щодо нього мають значення для встановлення джерела надходження таких лікарських засобів у незаконний обіг, особи злочинця, і його участі у підготовці, вчиненні та приховуванні кримінальних правопорушень.

Предмету злочинного посягання за ст. 321 КК України можна розподілити на три групи:

1) отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, що використовуються в незаконному обігу, тобто на які є «попит» (трамадол, димедрол, кетамін, клофелін тощо) – найбільш поширені в незаконному обігу (87,5 %), мають виражену кримінальну спрямованість, являють найбільшу загрозу здоров'ю населення;

2) отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, що не використовуються в незаконному обігу, але відпускаються з порушенням встановлених правил з аптечних установ (аміназін, карбамазепін, соннат – загалом 5,2 %);

3) обладнання призначене для виробництва, виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (інструменти, прилади, механізми, що використовуються для зазначеної мети – 9 %).

Характеристика структурних елементів обстановки дає можливість встановити наявність безпосереднього зв'язку процесу виробництва, виготовлення та збуту з діяльністю підозрюваних осіб. Криміналістичне значення мають такі складові обстановки: стадії і технологічні цикли виготовлення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів; загальний стан контролю їх обігу; повноваження та відповідальність службових осіб, їх доступ до предмета злочинного посягання. Специфіка функціонування підприємств та установ визначає порядок здійснення та документального оформлення операцій із отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами, з урахуванням чого правопорушники (відповідно до свого службового становища, можливостей доступу до певних ресурсів, а також власних професійних якостей) за певних умов обирають конкретний спосіб учинення кримінального правопорушення.

У загальному варто виокремити три типових місця початку кримінальної протиправної діяльності за ст. 321 КК України:

1) митна територія України (має відношення до імпорту (транзиту) отруйних та сильнодіючих лікарських засобів));

2) територія підприємства-виробника (має відношення до підпільного виготовлення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів);

3) ринки збуту (мають відношення до розповсюдження отруйних та сильнодіючих лікарських засобів).

Слідова картина незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів – це речове поле матеріальних (рецепти, накладні, перепустки, чеки, гроші, пакувальний матеріал, документи, які фіксують дії із зазначеними лікарськими засобами, а також документи складені за підсумками перевірок фармацевтичної діяльності тощо) та ідеальних слідів. У свою чергу, матеріальні сліди поділяють на сліди залишені під час підготовки до вчинення кримінального правопорушення; утворені під час вчинення; залишені правопорушниками після незаконних дій з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами.

Сфера діяльності установ та підприємств, що задіяні у законному обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів містить специфічні властивості, зумовлені виникненням відповідної слідової картини, а саме середовище

вчинення містить у собі дії, що сприяють підготовці, вчиненню та приховуванню кримінальних правопорушень, а також низку факторів суб'єктивного характеру, пов'язаних зі ставленням працівників таких підприємств та установ до своїх службових обов'язків, рівень їх професійної підготовки. Під час розслідування таких кримінальних правопорушень слідчому необхідно встановити: період виготовлення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів; час і місце ввозу таких лікарських засобів на митну територію України; час та місце реалізації споживачу.

У слідчій картині найважливіше значення мають документи, що містять криміналістичні ознаки, а саме документи, що оформлюються при: 1) надходженні отруйних та сильнодіючих лікарських засобів для реалізації та забезпечення лікувально-діагностичного процесу, проведення наукових досліджень (у лікувально-профілактичних, науково-дослідних установах): а) супровідні накладні й прибуткові документи; б) реєстраційні журнали, що дозволяють встановити дату постачання, назву і лікарську форму, поставлену кількість лікарського засобу, назву й адресу постачальника; 2) списанні, знищенні, або утилізації отруйних та сильнодіючих лікарських засобів (зокрема, у випадках закінчення їх терміну зберігання, або поставки неналежної якості чи фальсифікованого товару): а) акт передачі постачальникові чи виробникові; б) акт про знищення; у яких повинно бути зазначено, які саме отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби передавалися, знищувалися (назва, виробник, номер серії, дата виготовлення, коли й звідки надійшли, кількість); 3) проведенні інвентаризацій таких лікарських засобів: а) інвентаризаційні описи; б) відомості; в) акти контрольної перевірки інвентаризації цінностей; г) книга реєстрації контрольних перевірок інвентаризацій; 4) виготовленні й використанні отруйних та сильнодіючих лікарських засобів: а) при виготовленні – журнал реєстрації окремих стадій виробництва та паспорт письмового контролю; б) при списанні у лікувально-профілактичних установах – листки призначень пацієнтам, їх історії хвороби й амбулаторні картки поліклінічних відділень; 5) придбанні таких засобів: а) рецепти на придбання лікарських засобів, які зберігається в аптеці після їх відпуску протягом одного (для рецептів ф-1), або п'яти (для рецептів ф-3) років; б) вимога-замовлення на відпуск таких лікарських засобів лікувально-профілактичним і науково-дослідним установам.

Крім цього, при введенні отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в організм людини сліди залишаються на тілі в місцях введення (при ін'єкціях – сліди уколів; інгаляціях – сліди на слизовій поверхні ротової порожнини й носоглотки), а також концентрації на стінках тканин внутрішніх органах (печінки) та біологічних рідинах (крові, сечі).

Незаконний обіг отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів перетворився у високоорганізований та добре налагоджений тіньовий бізнес злочинних угруповань, що носить масовий, глибоко законспірований та комерціалізований характер з корисливою мотивацією за допомогою

легальних комерційних підприємств та організацій у фармацевтичній галузі. До осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення варто віднести:

а) за способом злочинних дій: виготовлювачі; перевізники; зберігачі; збувальники; особи, які умисно, або через службову недбалість (халатність) допустили порушення режиму поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

б) за розподілом ролей в злочинних групах: організатори; активні учасники; пособники, які виконують допоміжні або технічні функції.

Сформовано криміналістичну характеристику особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, зокрема, це: громадянки України жіночої статі (87,2 %), віком від 22 до 45 років (61 %), з вищою медичною, або спеціальною фармацевтичною освітою (86,5 %), заміжні (35 %), які мають організаційно-технічні можливості для вчинення таких кримінальних правопорушень, певний соціальний статус і службове становище, їх ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на корисливий спосіб життя, з вище середнього інтелектуальним рівнем, і які з морально-вольової сторони здатні взяти на себе роль організатора, виконавця чи пособника у вчиненні групового кримінального правопорушення за попередньою змовою у кількості 3-4 осіб (40,8 %), раніше не судимі (53,7 %).

Практика розслідування свідчить, що виконавцем порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в значній мірі є медичні чи фармацевтичні працівники (68 %), які за специфікою своєї освіти та професійної діяльності чітко усвідомлюють настання негативних наслідків, у тому числі тяжких, у зв'язку з чим запропоновано (підтримано 76,8 % опитаними респондентами) доповнити ч. 2 ст. 321 КК України кваліфікуючою ознакою: *«учинення кримінального правопорушення особою, призначеною на штатну посаду, згідно з якою на неї покладається службовий чи професійний обов'язок, пов'язаний з відповідальністю за дотримання встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення чи пересилання отруйних, сильнодіючих лікарських засобів»*, із відповідним посилення санкції статті *«карається штрафом від двох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років»*.

2. Особливості початкового етапу розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

Початковий етап використовується для позначення певного періоду досудового розслідування, під час якого слідчий здійснює організаційні заходи для встановлення усіх обставин вчинення кримінального правопорушення та особи підозрюваного. Основна спрямованість початкового етапу розслідування – інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів шляхом проведення СРД. На цьому етапі виникає багато запитань, пов'язаних з правильною кваліфікацією, визначенням суб'єкта, встановленням характеру допущених медичних помилок тощо.

Варто акцентувати увагу на особливостях забезпечення дієвості певних чинників відповідно до призначення процесуальних рішень як на такі, що визначають початок і рух кримінального провадження (виділення матеріалів, їх об'єднання, зупинення провадження тощо); спрямовані на збирання та перевірку доказів (провадження СРД та інших процесуальних дій); забезпечують належну поведінку учасників (обрання запобіжного заходу, привід свідка); сприяють реалізації прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (задоволення заявлених клопотань); забезпечують конфіскацію майна (накладення арешту) тощо.

Початковим етапом розслідування незаконного обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів є період кримінального провадження, який розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР, з'ясування обставин правопорушення, проведення усіх першочергових та невідкладних СРД і завершується накопиченням достатньої доказової інформації, що забезпечує подальше швидке та повне розслідування кримінального правопорушення. Вибір напряму розслідування багато в чому залежить від вихідної слідчої ситуації, що складається на момент внесення відомостей до ЄРДР. Алгоритм дій слідчого з розслідування незаконного обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів виглядає так: оцінка вихідної слідчої ситуації; постановка тактичних завдань та планування початку розслідування; планування та проведення окремих СРД для вирішенню поставлених задач.

Заява про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення пов'язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів може надійти до правоохоронних органів як від фізичних так і від юридичних осіб. Це можуть бути:

- повідомлення підприємств, установ, організацій та їх службових осіб;
- повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України;
- повідомлення в засобах масової інформації.

Тобто, структуру початкового етапу розслідування таких кримінальних правопорушень становлять здійснення організаційних заходів – планування початку досудового розслідування, висунення версій, вибір форм взаємодії з

особами, які допомагають у вирішенні завдань початкового етапу, а також прийняття процесуальних і організаційних рішень; початкові СРД, спланованість і послідовність яких залежить від типових слідчих ситуацій і криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним поводженням з небезпечними матеріалами, які допомагають у вирішенні завдань початкового етапу досудового розслідування.

Основна спрямованість початкового етапу досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів – інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів шляхом проведення СРД.

Головними завданнями, що постають перед слідчим є належний збір і фіксація матеріальних слідів кримінального правопорушення (у 86 % кримінальне провадження розпочинається з огляду місця події) для встановлення підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення; визначення осіб, які сприймали ідеальні сліди кримінальних правопорушень, чим розширюється база свідків; виявлення ознак, що свідчать про порушення спеціальних правил поводження з такими лікарськими засобами, чи вчинення кримінального правопорушення проти здоров'я населення, встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення; призначення відповідної експертизи. Відповідно проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Проте, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду. Крім цього, у разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до ЄРДР при першій можливості.

Перелік таких обставин, зокрема, визначається ще специфікою кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а саме:

- способом вчинення незаконного поводження із зазначеними лікарськими засобами;
- відсутністю або наявністю спеціального дозволу на проведення певних дій;
- наявністю факту порушення правил поводження із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

На початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів слідчий у своєму розпорядженні повинен мати такі матеріали: 1) рапорт про виявлення кримінального правопорушення; 2) протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення (або таке, що готується; 3) зареєстроване повідомлення про початок досудового

розслідування; 4) повідомлення прокурора про початок досудового розслідування; 5) доручення про проведення досудового розслідування; 6) детальні відомості про те, при яких обставинах було вчинено кримінальне правопорушення; 7) протокол огляду місця події; 8) протокол допиту свідків, очевидців вчинення кримінального правопорушення; 9) довідку судово-медичного експерта або акт судово-медичного освідування зі встановленим ступенем тяжкості тілесних ушкоджень заподіяних потерпілому (якщо в результаті незаконного поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами було спричинено шкоду здоров'ю чи загибель людей); 10) пояснення спеціаліста.

Ще однією особливістю початкового етапу досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є складність отримання відомостей про предмет кримінального правопорушення. Тому, зокрема, в першу чергу для ефективної роботи практичних працівників правоохоронних органів, слід зазначити, що джерелами відомостей про віднесення лікарських засобів до категорії отруйних чи сильнодіючих на самому початку досудового розслідування кримінального провадження (або про віднесення пристосувань, деталей чи інших предметів до обладнання для виготовлення таких лікарських засобів) можуть слугувати пояснення осіб, які володіють спеціальними знаннями у відповідній галузі. Також додатково, можна отримати відомості про характер кримінально-протиправного діяння виходячи з показань свідків та очевидців події, або потенційного підозрюваного, тобто особи яка була затримана на місці вчинення кримінального правопорушення, або замаху на його вчинення.

При цьому, на початковому етапі розслідування джерелом відомостей про кримінально-протиправні діяння, що передбачають порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах може бути документація, де зафіксовано дії з такими засобами, а також матеріали перевірок у вказаній галузі в установах, що здійснюють діяльність з їх виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання чи реалізації. Варто додати, що перевірки на відповідних об'єктах могли бути проведені:

а) контрольно-ревізійними чи іншими органами (наприклад, санітарно-епідеміологічними станціями, державними інспекціями з контролю якості лікарських засобів тощо) у порядку планових перевірок;

б) зазначеними органами за ініціативи правоохоронних органів у випадку наявності відомостей про порушення чинного законодавства;

Основною метою проведення таких перевірок є встановлення фактів порушень правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами. Необхідно додати, що на початку розслідування найбільшу складність представляє встановлення фактів порушення правил поводження з такими лікарськими засобами, що пов'язані з виведенням зазначених речовин із законного обігу (зокрема, правил їх придбання, обліку та відпуску). Для

цього необхідно проводити інвентаризацію (бажано одночасно на всіх складах, цехах тощо), а згодом – повну планову фінансову ревізію. Особливу увагу ревизорів необхідно звернути на дослідження руху сировини, матеріалів, грошових коштів, що стосуються дій з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами (їх виробництва або виготовлення, придбання, відпуску, обліку тощо):

1) кількість придбаної сировини та кількість відпущеної продукції за певний проміжок часу;

2) відповідність кількості придбаної сировини тієї, що була використана, списана на відходи та тої, що залишилася;

3) обґрунтованість списання сировини, бракованої продукції, відходів, а також застосування норм виробничих витрат та природних утрат;

4) відповідність використаної сировини кількості виготовленої продукції;

5) відповідність кількості використаного пакувального матеріалу кількості виробленої (врахованої) продукції;

6) чи співпадають дані, які містяться в первинних документах і облікових регістрах;

7) відповідність кількості грошових коштів, які сплачено за проведену роботу (заробітна платня, матеріальна допомога, премії тощо), обсягам проведених робіт;

8) відповідність даних сплачених нарядів кількості виконаної продукції з витрачених матеріалів;

9) відповідність виробленої продукції кількості продукції, що була вивезена і залишилася на підприємстві; кількість продукції, яка була вивезена згідно з товарно-транспортними накладними та продукції, що фактично залишилась на складах, у цехах;

10) наявність неврахованої сировини, готової продукції і звідки утворилися надлишки;

11) наявність нестачі сировини (продукції) і на якому етапі виробництва вона утворилася;

12) хто поставляє сировину для виготовлення продукції і хто придбавав готову продукцію за певний період часу, кількість придбаної сировини і відпущеної продукції;

13) відповідність кількості придбаної сировини і відпущеної продукції, яка врахована на підприємстві, що перевіряється, з кількістю сировини і продукції по документах постачальників сировини або покупців продукції (проведення пересічних перевірок);

14) встановлення підприємств, установ, організацій (постачальників, покупців), з якими працює підприємство за відомостями про рух на розрахунковому рахунку підприємства, що перевіряється, і виявлення невідповідності у цих відомостей з обліками, які ведуться на підприємстві, що перевіряється, у тому числі і по обсягам придбаної сировини та відпущеної продукції;

15) джерело надходження отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, які було виявлено на підприємстві, тощо.

Таким чином, початок розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів доцільно розглядати у двох аспектах: з одного боку, як окремого етапу досудового розслідування, метою якого є встановлення факту вчинення кримінального правопорушення та внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а з іншого – як здійснювану в установленому законом порядку кримінальну процесуальну діяльність слідчого, прокурора стосовно встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, а також правовідносини, що виникають внаслідок такої діяльності між учасниками кримінального провадження.

З урахуванням вищевикладеного, діяльність слідчого на початковому етапі досудового розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів буде включати в себе:

- 1) оцінку інформації, що надійшла про кримінальне правопорушення;
- 2) внесення відомостей до ЄРДР;
- 3) перевірку заяви, повідомлення.

3. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування, тактичні завдання та порядок їх вирішення

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування впливають на визначення основних завдань: встановлення події, способу та предмета кримінального правопорушення; виявлення та викриття осіб, які його вчинили; визначення характеру та розміру завданої кримінальним правопорушенням шкоди; виявлення та процесуальне закріплення слідів кримінального правопорушення; виявлення причин та умов, які сприяли учиненню кримінального правопорушення (з правовим реагуванням на їх усунення).

Типізація слідчих ситуацій вимагає узагальнення найбільш характерних рис, притаманних конкретним випадкам, що виникають на різноманітних етапах розслідування, тому з метою уникнення надмірної деталізації оптимальним критерієм типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів визначено обсяг та зміст інформації, яка надходить до підрозділу Національної поліції:

1) особу затримано під час збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (64,6 % кримінальних проваджень).

Саме ця слідча ситуація переважає серед кримінальних проваджень, розпочатих за фактом вчинення дій передбачених ч. 1 ст. 321 КК України і становить 64,6 % (частина з них складається у результаті проведення оперативної закупки).

Зазначена слідча ситуація є однією з найсприятливіших порівняно з іншими, оскільки є мета вчинення кримінального правопорушення (збут), безпосередньо сам факт вчинення збуту, що є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, а також отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, які збував підозрюваний. Крім того, з огляду на аналіз кримінальних проваджень та судових справ цієї категорії кримінальних правопорушень, органи досудового розслідування володіють значним обсягом інформації про обставини вчинення незаконного діяння та великим спектром джерел доказів (є свідки, речові докази, протоколи СРД та негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) тощо).

Основним завданням досудового розслідування на початковому етапі в ситуації, що склалася, є закріплення наявних даних шляхом проведення СРД. Слідчі версії висувуються щодо джерела придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; про роль підозрюваного (оптовим чи роздрібним збувальником він є, чи не є він розкрадачем зазначених засобів, посередником тощо); про осіб співучасників.

Для перевірки відповідних версій можуть проводитися різні СРД:

1) безпосередньо після затримання особи (підозрюваного) проводиться його особистий обшук;

Приклад: у присутності двох понятих, було проведено обшук ОСОБА_1, в ході якого було виявлено та вилучено в основному відділі рюкзака вдягнутого у ОСОБА_1 на правому плечі 70 таблеток з написом «СОННАТ» всередині яких було виявлено зопіклон, який відноситься до сильнодіючих лікарських засобів. ОСОБА_1 пояснив, що дійсно він, зустрівши малознайомих йому чоловіків намагався збути одному з них частину сильнодіючого лікарського засобу в кількості 40 таблеток².

2) огляд місця події;

3) огляд підозрюваного, отримання в нього зразків для експертного дослідження (змивів з рук, піднігтьового вмісту тощо);)

4) огляд одягу підозрюваного та предметів, речей (сумки, пакети, згортки, ємності тощо), що знаходяться при ньому;

5) допит підозрюваного;

6) обшук за місцем проживання (місцем роботи) підозрюваного;

7) допити працівників поліції, які брали участь у затриманні, інших очевидців затримання, понятих;

8) допити свідків за місцем проживання, роботи (осіб, які проживають спільно з підозрюваним, сусідів, колег по роботі);

9) огляд отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та інших об'єктів (наприклад, грошей), пов'язаних із збутом цих речовин;

10) призначення судово-хімічної (фармацевтичної, хіміко-фармацевтичної) експертизи вилучених речовин;

11) призначення криміналістичних експертиз пакувального матеріалу, використаних ампул та інших об'єктів, які так чи інакше пов'язані із вилученими предметами, або є супутніми їм речами;

12) надання оперативним працівникам окремі доручення про встановлення зв'язків підозрюваного; вивчення його особи та способу життя, кола знайомств, зокрема, перевірки чи не перебував підозрюваний на обліку у нарколога чи психіатра, а також з'ясування можливих планів щодо інших епізодів кримінально-протиправної діяльності і подібних фактів у минулому.

Якщо встановлено джерело незаконного придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів:

а) якщо це хімфармпідприємство чи установа, що здійснює законні дії із зазначеними лікарськими засобами, потрібно:

за необхідності, провести впізнання особи, яка збула (відпустила) отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби;

допитати осіб, які працюють на цьому підприємстві щодо вказаних фактів;

² Вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровськ від 06 серпня 2020 року, судова справа № 1-кп/205/14/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90831236>

за необхідності, провести інвентаризацію та документальну перевірку руху отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів на підприємстві, установі за період, що цікавить слідство;

звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (журнали обліку, технічна документація тощо);

провести техніко-криміналістичне дослідження документів установи, в яких відображено різні операції отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

призначити судово-бухгалтерську експертизу;

б) якщо це особи, які виготовляють отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби та збувають їх:

провести обшуки за місцем проживання встановлених осіб;

допитати щодо виявлених фактів незаконних діянь із зазначеними лікарськими засобами, за необхідності – провести одночасний допит двох чи більше осіб (між покупцем та збувальником або виробником);

призначити експертизи вилучених отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, обладнання, інших предметів, які мають відношення до кримінального правопорушення;

звернутись до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на тимчасово вилучене майно;

провести слідчий експеримент;

2) затримано особу, в якій під час особистого обшуку (поверхневої перевірки) виявлено такі лікарські засоби; мету дій підозрюваного не встановлено (21,9 %).

Частка таких ситуацій у загальному числі кримінальних проваджень, розпочатих за ч. 1 ст. 321 КК України, складає 21,9 %. В такому випадку слідчі версії повинні бути спрямовані, перш за все, на підтвердження або спростування належності вилучених отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, до особи, яку було затримано, а також на встановлення мети і мотивів вчинення кримінального правопорушення.

Варіанти основних слідчих версій можуть бути такі: 1) отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби належать затриманій або іншій особі; 2) кримінальне правопорушення було вчинено з метою збуту або без такого. Для початкової перевірки зазначених слідчих версій одним з перших повинен бути проведений допит (пояснення) підозрюваного, зокрема, для того щоб надалі мати змогу поступово перевіряти його показання. Разом з переліком СРД, що необхідно провести в першій слідчій ситуації, необхідно додатково:

1) допитати осіб, які можуть підтвердити або спростувати показання затриманого;

2) допитати осіб, на яких вказує затриманий, як на власників вилученого отруйного чи сильнодіючого лікарського засобу;

3) допитати членів сім'ї, родичів, сусідів, інших близьких людей затриманого щодо мети придбання вилучених лікарських засобів, інших

відомих їм обставин, пов'язаних із незаконним поведінням з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами підозрюваним;

3) отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби були знайдені в приміщенні, автомобілі, що належить конкретній особі, та виявлені у зв'язку з проведенням СРД (огляді місця події, обшуку тощо) або НСРД в іншому кримінальному провадженні. Обставини виявлення зазначених засобів свідчать про наявність ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321 КК України (10,5 %). У цьому випадку повинні бути висунуті слідчі версії щодо належності вилучених лікарських засобів конкретній особі (групі осіб), мети їх зберігання, джерел придбання. Для перевірки та відпрацювання відповідних слідчих версій необхідно:

1) встановити й допитати осіб, які мешкають (працюють) в приміщенні, що оглядалося, а також мали доступ до нього, зокрема власника автомобіля чи осіб які користуються ним;

2) встановити серед певного кола, осіб, які підозрюються у вчиненні незаконних діянь із знайденими засобами, за необхідності провести огляд їх особистих речей та невідкладний обшук в місцях, що мають відношення до підозрюваних;

3) встановити і допитати інших свідків, зокрема й можливих покупців отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

4) надати окремі доручення оперативним працівникам для встановлення можливих зв'язків підозрюваного, вивчення його особи, кола знайомств тощо;

5) провести огляд вилучених речей з обов'язковим залученням спеціаліста;

б) призначити відповідну судово-хімічну (фармацевтичну, хіміко-фармацевтичну), матеріалів речовин та виробів експертизи;

7) призначити криміналістичну експертизу пакувального матеріалу.

4) встановлено факт вчинення незаконного збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, але будь-яка значуща інформація про особу яка збувала відсутня (9 %). Наявність такої ситуації пов'язана зі встановленням джерел придбання вилучених засобів та показаннями особи у якої вилучили отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби. Результат розв'язання подібних ситуацій в більшості випадків негативний. Зокрема, їм не приділяється належної уваги на практиці, хоча в деяких випадках встановлення суттєвих для кримінального провадження обставин у цій слідчій ситуації та зібрання належних доказів є цілком можливим. Слідчі версії необхідно висувати в першу чергу щодо особи злочинця (кримінальне правопорушення вчинено однією особою чи групою осіб, місцевим мешканцем чи іногороднім, раніше судимим чи несудимим тощо). Головним завданням у зазначеній слідчій ситуації є встановлення підозрюваного (збувальника), його розшук та затримання.

З цією метою проводяться: допити свідків, зокрема покупців; надання доручень про проведення СРД з метою встановлення відомостей про таких свідків, визначення їх потенційного кола знайомств, тощо; перевірка й

уточнення показань свідків, підозрюваних з виїздом на місце незаконного збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; при встановленні ймовірних збувальників – проведення впізнання, одночасного допиту двох та більше осіб; слідчий експеримент;

5) затримано службову особу (керівника закладу, або медичного, фармацевтичного працівника), який порушив правила відпуску отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (21 %). Такі порушення вчиняються переважно в аптеках (аптечних кіосках) при відпуску отруйного чи сильнодіючого лікарського засобу без рецепту.

У цій ситуації висуваються, переважно, слідчі версії про порушення правил виробництва (виготовлення) отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з метою створення надлишків отруйних та сильнодіючих речовин для подальшої їх реалізації через аптечні пункти, а також версії про порушення правил придбання та обліку отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та про джерела незаконного надходження їх для реалізації. Перевірити зазначені слідчі версії можна при проведенні відповідних СРД:

огляд місця події;

огляд, вилучення документів (журналів обліку, прибутково-видаткових документів, накладних, касових стрічок, рецептів на відпущені лікарські засоби, зокрема отруйні та сильнодіючі, актів знищення відходів лікарських засобів або вилучення таких з обігу й передачі для утилізації (знищення) виробникові (постачальникові) тощо);

допит осіб, які працюють в аптеці, а також співробітників поліції, що брали участь у затриманні злочинців, інших очевидців затримання, понятих;

обшуки за місцем проживання підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення;

призначення судово-фармацевтичної експертизи (для з'ясування характеру порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами);

за необхідності, проведення інвентаризацій, призначення ревізій та судово-бухгалтерської експертизи.

Фактично це переважаюча слідча ситуація, що складається при вчиненні незаконних діянь з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, відповідальність за які передбачена ч. 2 ст. 321 КК України. До прикладу, із загальної кількості вивчених матеріалів кримінальних проваджень розпочатих за ч. 2 ст. 321 КК України 77 % стосувались саме факту порушення правил відпуску лікарських засобів в аптеках.

б) спеціальною перевіркою було встановлено факти порушень правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємстві, установі, організації, (хімфармпідприємства, науково-дослідні заклади мікробіології, санітарно-епідеміологічні станції, лабораторії лікарень і поліклініки тощо) (6,8 %). Переважно, це порушення правил зберігання медичних (атропін, сульфат, зміїна отрута, очищена бджолина отрута, стрихнін, сулема, штами-продуценти вакцин, антибіотиків, вітамінів) отрут,

отруйних лікарських засобів (кетамін, тетракаїн, тригексифенідил, міорелаксанти периферичної дії тощо), сильнодіючих лікарських засобів (буторфанол, дифенгідрамін, зопіклон, клондін, матандієнон, нандролон тощо). Зазвичай, зазначені порушення виявляються в ході відомчих та інших перевірок і підтверджуються відповідними актами складеними за їх результатами, на підставі яких і розпочинається кримінальне провадження. У цій слідчій ситуації необхідно:

провести огляд місця події, з обов'язковим оглядом документації, що дозволяє поведження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

за допомогою спеціаліста відібрати зразки, вилучити та направити отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби для подальшого дослідження у спеціалізовану установу, що здійснює судово-експертну діяльність;

допитати осіб, які виявили порушення встановлених правил поведження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

допитати співробітників установи (відділу, лабораторії, цеху тощо), які працюють в місцях, де було виявлено порушення правил, а також встановити осіб, причетних до вказаних незаконних діянь;

провести інвентаризацію та ревізію на підприємстві, установі, організації, де було виявлено кримінальне правопорушення;

вилучити документи, що містять інформацію про походження отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, щодо яких порушені правила, й таких, що підтверджують належність цих засобів підприємству, установі, організації, а також документацію щодо поведження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на подальших етапах;

вилучити інструкції, положення, розпорядження, що стосуються поведження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами й закріплюють відповідальних осіб за такі дії;

призначити судово-хімічну, або біологічну експертизу вилучених речовин, а також за необхідності експертизу матеріалів, речовин та виробів, судово-бухгалтерську, технологічну або іншого виду експертизу.

4. Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами

У кожному конкретному випадку слідчий повинен самостійно прийняти рішення про вибір форми, виду і напрямків взаємодії, які будуть застосовуватися під час досудового розслідування. Тактично грамотне використання різних форм і напрямків взаємодії з оперативними співробітниками дозволяє слідчому ще до внесення відомостей до ЄРДР отримати достатню кількість інформації про подію кримінального правопорушення, або про особу, що готується до його вчинення. Запорукою налагодження ефективної взаємодії між такими суб'єктами є узгоджене планування; розподіл обов'язків; постановка перед суб'єктом чітких і конкретних задач; своєчасний обмін інформацією; контроль за виконанням доручень.

Варто наголосити на активізації тісної міжсекторальної взаємодії державних регуляторних та правоохоронних органів у зазначеній сфері діяльності. Зокрема, видається за необхідне гармонізувати українське законодавство з вимогами положень міжнародно-правових актів шляхом виконання норм Конвенції Ради Європи «Про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я» (Конвенції Medicrime) та інших Директив Європейського Союзу, а також створення постійно діючих робочих груп із залученням представників як Держлікслужби, так і правоохоронних органів для відстеження шляхів незаконного поширення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в Україні шляхом реанімування реалізованого у 2013 р. Пілотного проекту із запровадження індивідуального маркування виробником зовнішнього пакування лікарських засобів, який згодом був припинений. Повторна реалізація цього Проекту дозволить державі унеможливити потрапляння отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів у легальну мережу їх обігу та ідентифікувати лікарський засіб у режимі реального часу.

З метою удосконалення взаємодії між слідчими, співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами, а також з метою мінімізації можливості виведення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів із законного обігу запропоновано:

а) внесення змін до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», якими надати органу державного контролю якості лікарських засобів (Держлікслужбі), спільно із правоохоронними органами, можливість проводити перевірки без необхідності обов'язкового попередження суб'єктів господарювання про заплановану перевірку та про її точну дату здійснення;

б) створення міжвідомчої робочої групи із залученням представників прокуратури, органів Національної поліції, державного контролю якості лікарських засобів та органів служби безпеки, для моніторингу оперативної

обстановки вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних та сильнодіючих лікарських засобів й аналізу виявлених кримінальних правопорушень;

в) відновити функціонування Національної інформаційної системи ринкового нагляду та системи оперативного взаємного сповіщення про продукцію, яка становить серйозний ризик, з введенням до неї відповідної інформації не лише про вироби медичного призначення, а й про отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, що сприятиме запобіганню, виявленню та своєчасному розслідуванню кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері їх незаконного обігу;

г) розробити проект спеціальної міжвідомчої інструкції про взаємодію правоохоронних органів під час досудового розслідування незаконного обігу отруйних та сильнодіючих лікарських засобів з іншими органами, підрозділами та суб'єктами контролю (господарської діяльності, митниці, сертифікації товару тощо).

5. Організація і тактика збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

4.1. Огляд

Процесуальні дії слідчого, що передбачені та регламентовані кримінальним процесуальним законодавством спрямовані на збирання, перевірку або використання доказів у кримінальному провадженні. Розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів як елементи діяльності слідчого співвідносяться як загальне та окреме. Розслідування завжди проводиться з метою встановлення істини шляхом вирішення подвійного завдання: з одного боку – встановлення особи злочинця та обставин злочинної діяльності, пошук доказової інформації, а з іншого – належне процесуальне оформлення виявлених слідів й формування системи доказів для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Зазвичай місцем огляду є приміщення (квартири, будинку, офісу, гаражу тощо) (81 %). Огляд місця події доцільно поділити на три етапи:

І) *підготовчий* (а) підготовка до виїзду на місце події; б) підготовка на місці події).

Підготовка до виїзду на місце події, що передбачає:

уточнення отриманих вихідних даних про подію;

визначення складу учасників огляду, створення СОГ;

перевірку готовності техніко-криміналістичних та інших технічних засобів.

Підготовка на місці події, де головна роль належить слідчому:

прийняття заходів з охорони місця події; надання допомоги потерпілим (виклик швидкої допомоги, самостійне транспортування до медичного закладу тощо), інших заходів, спрямованих на послаблення негативних наслідків або їх ліквідацію;

уточнення наявної початкової інформації;

складання плану дій та його коригування в процесі проведення огляду;

видалення сторонніх осіб і забезпечення охорони місця події;

залучення понятих;

коротке опитування потерпілих, очевидців;

розподіл обов'язків між учасниками СОГ на підставі плану (або одночасно з його уточненням чи розробкою).

При цьому спеціаліст, разом із слідчим додатково повинен з'ясувати:

які сліди вже виявлено, позначити їх спеціальними або підручними вказівниками, забезпечивши їх збереження;

які зміни відбулися в початковій обстановці місця події. (провести орієнтовну та оглядову фотозйомку місця події);

доцільність залучення додаткових спеціалістів або пересувної лабораторії;

визначити доріжки пересування уповноважених на проведення огляду учасників СОГ, понятих тощо;

II) *робочий* (проведення загального та детального огляду);

Стадія загального огляду передбачає:

орієнтування на місці події, проведення попереднього огляду, визначення його меж, сприйняття обстановки в цілому і в нерухомому стані;

здійснення орієнтуючої, оглядової фотозйомки;

визначення вихідної точки огляду (умовного центра, периферії), коригування плану дій, послідовності, вибір необхідних техніко-криміналістичних засобів;

визначення методів обстеження місця події, які поділяються на види:

а) за характером дослідження: статичний і динамічний;

б) за охопленням обстановки: вибірковий (або суб'єктивний) і суцільний (або об'єктивний);

в) за глибиною дослідження: загальний і детальний;

г) за послідовністю дослідження (застосування засобів): концентричний від умовної периферії до умовного центру (по спіралі, що згортається); ексцентричний - від центру до периферії (по спіралі, що розгортається); фронтальний (або лінійний) - від однієї межі до іншої; секторний, вузловий; огляд за квадратами, прямокутниками тощо.

Варто додати, що статичний і загальний методи характерні для стадії загального огляду, динамічний і детальний - для детального. Бажано застосовувати суцільний метод, так як при застосуванні вибіркового методу можуть бути втрачені деякі сліди (тому він вважається менш ефективним).

На стадії детального огляду:

з використанням обраних методів і техніко-криміналістичних засобів планомірно й ретельно, щоб нічого не було упущено, обстежують обстановку та всі об'єкти, що знаходяться на місці події, встановлюють їх місцезнаходження, взаєморозташування стосовно двох орієнтирів, форму, розміри, особливості (все, що може мати значення для розслідування кримінального правопорушення);

здійснити вузлову та детальну фотозйомку;

окремі об'єкти вилучають, пакують.

На цій стадії отриману інформацію аналізують і оцінюють (звичайно, така дія проводиться й раніше). На підставі цієї інформації висуваються версії про характер події в цілому та окремі її обставини (особу правопорушника, мотив, спосіб вчинення тощо). Необхідно звернути увагу на ті обставини, які суперечать висунутій версії та звичайному для такої ситуації перебігу, розвитку події. Вони можуть бути підставою для висунення версії про інсценування кримінального правопорушення.

До речі, при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним поведінням з отруйними чи сильнодіючими

лікарськими засобами, на місці події спеціаліст повинен, насамперед, застосовувати неруйнівні методи виявлення слідової інформації, а в разі недосягнення позитивного результату – руйнівні. Перед застосуванням руйнівних методів повинен отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначити пріоритет слідової інформації, що підлягає виявленню, для подальшого проведення досліджень у лабораторних умовах.

III) *заключний* (складення протоколу, необхідних планів, схем, креслень, упакування об'єктів, вилучених з місця події та їх збереження).

На заключному етапі огляду місця події слідчий:

складає протокол огляду місця події та необхідні плани, схеми, креслення (спеціаліст при цьому надає допомогу в описі слідів);

упаковує об'єкти, вилучені з місця події (спеціаліст також надає допомогу слідчому при упакуванні вилучених слідів, зліпків та інших речових доказів);

вживає заходи щодо збереження об'єктів, які мають доказове значення, та які неможливо вилучити з місця події;

вживає заходи щодо заяв, які надійшли від учасників огляду та інших осіб під час огляду місця події.

При складанні слідчим протоколу огляду місця події спеціаліст надає допомогу в описі слідів, повідомляючи такі відомості: які застосовувалися технічні засоби для виявлення слідів; способи їх вилучення; місце знаходження слідів (предмет, на якому вони виявлені, характер поверхні); кількість слідів, їх вигляд (поверхневі чи об'ємні, статичні чи динамічні тощо), форму, розміри, окремі ознаки; спосіб додаткової фіксації слідів (фотографування, складання схеми). Слід зауважити, що залучення спеціалістів (у контексті пошуку та фіксації джерел інформації про кримінальну подію) – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час провадження СРД, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим своїх професійних обов'язків у конкретних умовах. Особиста участь спеціаліста у підготовці та проведенні СРД – це не перекладання слідчим частини своїх обов'язків, а необхідність грамотного використання спеціальних знань із різних галузей науки й техніки з метою якісного досудового розслідування кримінального правопорушення.

Окрім детального опису у протоколі, місце огляду (предмет огляду) повинен бути зафіксований за допомогою фото та відеозйомки із залученням до цієї СРД спеціаліста (для допомоги в описі специфічних ознак виявлених слідів, їх локалізації, способів виявлення, упакування слідів та об'єктів, складання схем, планів, відбору зразків для проведення експертизи).

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень виокремлено типові помилки при складанні процесуальних документів, серед яких: а) неповний опис в протоколі огляду обстановки (25,4 %); б) відсутність належної послідовності (16,2 %); в) неповний опис виявлених слідів, а також ідентифікуючих ознак речових доказів (34,5 %); г) відсутність інформації про

фото-, відеозйомку (11,1 %); ж) фотографування проводилося, але знімки відсутні або незадовільні за якістю (15,6 %); з) відсутність в протоколі підпису одного або двох понятих під час огляду приміщення чи іншого володіння особи (4,2 %).

Також у ході проведення зазначеного огляду необхідно з'ясувати можливу інформацію про правопорушників (кількість, стать, вік, вид і кількість лікарських засобів; чи немає негативних обставин, що свідчать про можливе інсценування кримінального правопорушення з метою приховування факту розкрадання отруйних та сильнодіючих лікарських засобів), а також залучити спеціаліста (у контексті пошуку та фіксації джерел інформації про кримінальну подію), що є не лише доцільною формою застосування спеціальних знань і технічних засобів, але й гарантією якісного розслідування (у 36 % матеріалах кримінальних проваджень виявлено значну кількість оглядів, проведених без участі спеціаліста, що свідчить про недооцінку практичними працівниками важливості пошуку й належної фіксації слідів у цій категорії кримінальних проваджень).

Окрім цього, про порушення правил придбання й обліку отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів може свідчити певна документація, на виявлення, огляд і вилучення якої необхідно приділяти значну увагу:

– документація, що оформлюється під час надходження для реалізації (в аптечних установах) або для забезпечення лікувально-діагностичного процесу, проведення наукових досліджень (у лікувально-профілактичних, науково-дослідних установах) лікарських засобів: супровідні документи, накладні, прибуткові документи, реєстраційні журнали, що дозволяють встановити дату постачання, назву і лікарську форму, поставлену кількість лікарського засобу, назву й адресу постачальника;

– документація, що оформлюється при списанні, знищенні, утилізації відходів лікарських засобів (до яких відносяться неякісні, із закінченим терміном зберігання, незареєстровані, фальсифіковані лікарські засоби); акт передачі лікарського засобу постачальникові або виробникові чи акт про знищення відходів лікарського засобу, де повинно зазначатися, які лікарські засоби передавалися, знищувалися (назва, виробник, номер серії, дата виготовлення, коли й звідки надійшли, кількість).

– документація, що оформлюється при проведенні інвентаризацій лікарських засобів: інвентаризаційні описи, відомості, акти контрольної перевірки інвентаризації цінностей, книга реєстрації контрольних перевірок інвентаризацій тощо;

– документація, що оформлюється при переміщенні, використанні лікарських засобів, напівфабрикатів: при виготовленні лікарських засобів в умовах аптеки – журнал реєстрації окремих стадій виробництва, журнал і паспорт письмового контролю тощо; при списанні лікарських засобів на хворих у лікувально-профілактичних установах – листки призначень цих хворих, їх історії хвороби, амбулаторні картки поліклінічних відділень;

– документація, що оформлюється при відпуску лікарських засобів

(журнал обліку отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, що підлягають предметно-кількісному обліку в установах охорони здоров'я, форму якого затверджено наказом МОЗ України від 19 липня 2005 р. № 360);

– документація, що надається для придбання окремих категорій лікарських засобів та залишається в аптеці після їх відпуску (рецепти на придбання лікарських засобів, на виготовлення їх в умовах аптеки, а також вимога-замовлення на відпуск лікарських засобів лікувально-профілактичним і науково-дослідним установам).

Крім того, необхідно оглянути та вилучити:

– стрічку з касового апарату;
– готівку в касі, торговому залі або службових приміщеннях, що могла бути отримана при відпуску отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з порушенням встановлених правил, для подальшої звірки.

Водночас, у випадку, коли неможливо знайти матеріальні сліди, проведення огляду місця події все ж залишає суттєве значення для кримінального провадження, оскільки навіть опис місця де було вчинено кримінальне правопорушення дозволяє зафіксувати його обстановку, що у свою чергу дасть змогу перевірити показання інших учасників події.

Під час первинного огляду отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів головним завданням є з'ясування низки питань, що в змозі здійснити слідчий шляхом візуального обстеження: визначення агрегатного стану вилучених засобів, їх кількості, упаковки й ідентифікаційних ознак, видимих пошкоджень тощо. Якісні ж характеристики об'єктів (незалежно від стану упаковки), що оглядаються, встановлюються шляхом проведення хімічних, фізико-хімічних досліджень. Під час огляду вилучених засобів у протоколі огляду місця події необхідно відобразити інформацію щодо:

1) характеру упаковки (пакет, скляний посуд (який саме – колба, банка, ампула), капсули, таблетки, окремо чи в блістерах, коробках тощо), її цілісність (наявність або відсутність видимих пошкоджень);

2) наявності маркування та будь-яких написів (назва речовини, її кількість (вага), а для лікарських засобів ще й дозування, підприємство-виробник, фасувальник, номер партії, дата виготовлення (фасування) тощо;

3) зовнішні характеристики (кількість, колір, агрегатний стан, запах тощо). Особливу увагу слід звертати на буквено-цифрове маркування, що наноситься недрукарським способом, оскільки воно може позначати дату випуску, номер партії або інші відомості, які дозволять індивідуалізувати продукт промислового виробництва.

Слід також зазначити, що останнє дає можливість встановити джерело надходження вилучених отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів у незаконний обіг шляхом узагальнення й аналізу відомостей про такі засоби за результатами їх огляду. Грошові купюри, що використовувались при проведенні оперативної закупки, необхідно оглядати із застосуванням джерел ультрафіолетового випромінювання з метою виявлення на них написів, невидимих при звичайному освітленні. З використанням джерела

ультрафіолетового випромінювання доцільно проводити також і огляд предметів, що належать підозрюваному (гаманець, портмоне, сумка тощо). Зазвичай, на предметах, які могли контактувати з грошовими купюрами отриманими підозрюваним, можна знайти сліди спеціальної хімічної речовини, що використовувалася при мітці купюр.

Водночас може проводитись огляд інших предметів вилучених у затриманого, або виявлених під час огляду місця події. До прикладу:

для виявлення ознак, що дозволяють встановити належність об'єкта, що оглядається, певній особі (сліди папілярних візерунків на упаковках, ампулах, а також документи, чернетки тощо);

для встановлення характеру незаконних діянь, зокрема, доведення умислу на збут отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (пакувальний матеріал: пакети, коробки, банки, пляшки, що залишилися після збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або приготовані для їх фасування).

Проте, варто додати, що огляд документів теж є важливим способом отримання доказів, під час досудового розслідування порушень встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, оскільки саме в документах фіксуються всі дії із зазначеними засобами. Наприклад, починаючи з їх виробництва (виготовлення) та закінчуючи відпуском (використанням) кінцевому споживачеві. Під час огляду необхідно встановити: вид документа (накладні, журнали обліку, рецепти на придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів тощо); ким та коли він виготовлений, виданий; зовнішні ознаки (папір, фарбники, спосіб нанесення тексту – друкарський чи рукописний); наявність ознак змін, внесених до тексту, у їх реквізити, наявність ознак механічної або хімічної дії.

При описі зовнішнього вигляду документа потрібно звернути увагу на відповідність його форми, що загальноприйнята для таких об'єктів. Якщо є документи суворої звітності, то потрібно зазначити номери та дати їх видачі, чи зареєстровані вони у відповідних журналах обліку, бухгалтерських документах. При огляді ліцензії на право заняття окремими видами господарської діяльності (наприклад: виробництво лікарських засобів, оптова чи роздрібна торгівля ними тощо) необхідно у протоколі огляду місця події зафіксувати такі відомості:

1) вид діяльності, на який видано ліцензію, зокрема й групи лікарських засобів, на які ліцензія розповсюджується;

2) на чие ім'я видано, дата видачі та термін дії ліцензії.

Варто додати, якщо подається копія ліцензії, то необхідно звірити назву органу, що видав ліцензію, з назвою органу на печатці, що засвідчує копію такої ліцензії – вони повинні бути ідентичні.

При огляді журналу обліку отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, що підлягають предметно-кількісному обліку в установах охорони здоров'я, необхідно звернути увагу на відповідність його оформлення

нормативним вимогам. Журнал повинен бути пронумерований, прошнурований, опечатаний і завірений підписом керівника установи. Містити усі аркуші (з відсутністю вирваних або вклеєних) з дотриманням хронологічної послідовності в записах (дати здійснення записів, дати надходжень тощо). Також в журналі повинні бути відображені відомості про залишки засобів, які обліковуються, і фактичну їх наявність при огляді, відповідність кількості рецептів та вимог-замовлень на відпуск лікарських засобів, які вказані в журналі, рецептам та вимогам-замовленням, що зберігаються в установі.

При виявленні отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, у протоколі перераховується точне найменування, консистенція, кількість (за об'ємом або вагою), міра, колір, характерний запах, інші індивідуальні ознаки, а також місце, де відповідний об'єкт був виявлений та особливості його упакування. Попередньо із кожної виявленої тари беруться зразки, які надсилаються на судово-хімічну та інші види судових експертиз. Речові докази у вигляді отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, передаються на склади установ, організацій, які мають відповідний дозвіл на їх зберігання і де є належні умови для зберігання, за узгодженням чи з відома їх керівництва (командування). У довідці про речові докази, яка додається до обвинувального акту, або в самому обвинувальному акті вказується місце зберігання вилучених речових доказів з посиланням на відповідні документи, які підтверджують здачу на зберігання вищезазначеного майна або цінностей, вилучених під час досудового розслідування.

4.2. Допит

Важливою СРД за фактом розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є допит. Тактика допиту осіб визначається з урахуванням їх процесуального статусу (свідок, підозрюваний, потерпілий), а також слідчих ситуацій, що склалися.

Допит потерпілого. Для швидкого розслідування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень злочинів із застосуванням отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів за «гарячими слідами» предметом допиту потерпілого має бути негайне встановлення таких обставин: імовірна особа злочинця; часовий проміжок за який було вчинено отруєння; обставини, за яких відбулося спілкування з майбутнім злочинцем (за умови, якщо потерпілий знайомий або тільки познайомився зі злочинцем).

При допиті потерпілого, якому було спричинено шкоду здоров'ю отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, дії правоохоронців повинні бути спрямовані на встановлення безпосереднього виду небезпечної речовини, їх кількості, а також особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з чим слід з'ясувати:

– де, у який час, за яких обставин познайомився із підозрюваним, виявився на місці кримінального правопорушення, що там робив;

У випадку отруєння небезпечною речовиною:

– чи вживав алкогольні або інші напої, у якій кількості, з якого посуду; де на момент допиту знаходиться цей посуд;

– чи вживав потерпілий раніше отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби якщо так, то які саме, коли, з якою метою, протягом якого періоду часу, кількість спожитих раніше отруйних чи сильнодіючих препаратів;

– стан самопочуття після їжі, пиття на місці кримінального правопорушення, після чого саме, протягом якого часу; що відчував після того, як отямився;

– коли й куди звертався за медичною допомогою; чи не залишилися на місці кримінального правопорушення сліди (потерпілого) біологічних виділень; чи не залишилися на місці кримінального правопорушення які-небудь предмети та речі, що належать правопорушнику;

– детальний опис самого правопорушника, звідки потерпілий його знає, як давно тощо.

Допит свідків. Повнота та правдивість показань свідків залежить від вирішення низки тактичних завдань, зокрема, правильного визначення кола осіб, які володіють інформацією, визначення можливої зацікавленості свідків у результатах провадження чи службової залежності від осіб, які можливо причетні до інсценування кримінального правопорушення; врахування соціальних і психологічних особливостей допитуваного для нейтралізації чинників, які негативно впливають (можуть впливати) на його поведінку під час допиту; ужиття заходів, спрямованих на упередження відмови від надання правдивих (повних) показань.

Умовно свідків можна поділити на групи залежно від джерела їх встановлення, відношення до законного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, характеру й форми участі в ньому, а також відомостей, якими вони володіють та можуть повідомити органи досудового розслідування:

1) очевидці події: співробітники поліції, які виявили кримінальне правопорушення та організували затримання підозрюваного, учасники затримання (покупці отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів при проведенні оперативної закупки, «супроводжуючі» при проведенні контрольованої поставки, поняті та інші), а також представники контролюючих органів, які виявили факти порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах, установах, організаціях, а також очевидці спілкування підозрюваного з потерпілим або ті, що спостерігали поведінку та стан потерпілого після вживання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів);

2) очевидці вчинення кримінально-протиправної діяльності підозрюваного, до його затримання правоохоронними органами;

3) свідки, які встановлюються із показань підозрюваного – родичі, знайомі, інші особи, які можуть підтвердити чи спростувати показання надані підозрюваним;

4) свідки, що характеризують особу підозрюваного (сусіди, родичі, співробітники за місцем роботи, навчання тощо).

5) при встановленні ймовірного джерела надходження отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів у незаконний обіг, а також при встановленні фактів порушення правил поводження із зазначеними засобами – особи, які працюють у цій галузі, на конкретному підприємстві, установі, організації.

У понятих чи інших очевидців події окрім детальних показань щодо самих обставин затримання необхідно з'ясувати:

- у який момент їх було запрошено до процесуальної участі як понятих та з якого часу вони були присутні при тому, що відбувалось;
- хто знаходився на місці події і що там було;
- як поведив себе затриманий, що робив та про що говорив;
- чи вилучалися при них які-небудь предмети, речовини, де, які, у якій кількості тощо (детально про обставини вилучення);
- яким чином отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби вилучалися, пакувалися, опечатувалися тощо.

Особи, які здійснюють контроль за дотриманням правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, та ті, хто виявив факти їх порушень (співробітники контрольно-наглядових органів, інспекцій, тощо) повинні бути допитані з таких питань:

- у якій установі (організації) та на якій посаді працює;
- що входить до його функціональних обов'язків;
- як часто й на підставі чого ним проводилася перевірка вказаного підприємства, предмет перевірки;
- що, коли і за яких обставин було встановлено в ході перевірки, які правила було порушено, у чому це виразилось;
- яким чином був зафіксований факт порушення, чи встановлювалися винні (відповідальні) особи, хто повідомлявся (з керівництва, співробітників) і яка була реакція на повідомлення про виявлені факти порушення;
- чи вживалися співробітниками підприємства, установи, організації заходи щодо усунення виявлених порушень;
- чи виявлялися раніше на цьому підприємстві, установі, організації порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, як часто, коли і в чому вони проявлялись;
- інші питання залежно від конкретних обставин вчинення кримінального правопорушення.

Свідків, які проживають по сусідству з підозрюваним варто допитати з таких питань:

- чи знає він затриманого, де і з ким він проживає, з якого часу; працює чи ні, як давно, рівень життя, тощо;

- чи є у нього, членів сім'ї (зокрема, в користуванні) автомобіль, гараж, сарай, квартири, інші приміщення;
- чи часто відлучається з місця постійного проживання, на який період часу;
- чи часто привозить (приносить) або вивозить (виносить) великі сумки, коробки, пакети тощо;
- чи часто до підозрюваного хтось приходить в гості; хто, коли, у який час доби;
- чи заходив до житла підозрюваного допитуваний; що бачив, хто всередині знаходився, на що звернув увагу, чи були дивні предмети, запахи тощо;
- чи пропонував йому підозрюваний який-небудь порошок, рідину, ліки і з якою метою, яка розмова була про це;
- які стосунки підозрюваного у сім'ї, з сусідами тощо.

Водночас, слід мати на увазі, що при допиті свідок може не розказати про обставини, що цікавлять органи досудового розслідування, не через те, що він щось не пам'ятає, або хотів би приховати, а тому, що не знає, яка специфіка, призначення, зовнішній вигляд деяких отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

У родичів або знайомих підозрюваного з'ясовують:

- біографію підозрюваного, його характер, інтереси, захоплення, життєва вибагливість, коло знайомств;
- чи є відхилення в психічному та фізичному стані, чи вживає наркотичні або інші психотропні речовини, алкоголь, якщо так, то з якого часу;
- чи працює, чи має постійне джерело доходів, основні його витрати (придбання) за останній час;
- чи надавав грошову допомогу сім'ї, чи розказував про новий спосіб заробляння грошей і що це за спосіб, що він про нього розповідав;
- чи доводилося бачити в підозрюваного отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, або інші не типові для звичного життя предмети (порошки, рідини, ампули), що він з приводу них розповідав.

При допиті цієї категорії осіб важливо враховувати, що вони можуть бути зацікавлені в результатах розслідування, або бути співучасниками кримінального правопорушення, або особами, залежними від підозрюваного.

При допитах свідків-покупців отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів слідчому слід мати на увазі, що, як правило, ці особи самі ведуть антигромадський спосіб життя, раніше судимі, допускають вживання наркотичних засобів, тощо. Тому, такі свідки схильні до надання неправдивих показань. До речі, у випадку якщо покупець отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів повідомляє слідству відомості ще про одного збувальника зазначених засобів, то в таких ситуаціях слідчому, або за його дорученням оперативним працівникам необхідно вжити всі невідкладні заходи для встановлення цієї особи та зібрати докази для подальшого викриття його у

вчиненні кримінально-протиправних дій. При цьому будь-яке зволікання у проведенні невідкладних СРД у цьому випадку неприпустимо.

Також як свідки вчинення кримінального правопорушення пов'язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів можуть бути допитані *співробітники підприємства, установи, організації, де було встановлено факти порушення правил поведження із зазначеними засобами, що працюють в структурному підрозділі, де безпосередньо було допущено порушення встановлених правил, інших підрозділах, зокрема таких, що забезпечують охорону підприємства.* У першій групі осіб необхідно з'ясувати:

- питання, що стосуються організації роботи на підприємстві, установі із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

- питання про постачальників зазначених засобів, а також сировини для їх виготовлення, частоту постачань, порядку доставки, оформлення, обліку, розрахунків з постачальниками тощо;

- режим роботи підприємства, установи та графіки роботи співробітників;

- обов'язки, які виконуються згідно з інструкціями, та фактично покладені на окремих співробітників (має важливе значення для встановлення відповідальності кожного), зокрема на конкретній ділянці роботи, хто відповідає за дотримання правил, що були порушені;

- питання, що стосуються обставин вчинення виявлених порушень правил (з детальним описом, якщо особа володіє якою-небудь інформацією: коли було вчинено і виявлено порушення правил, протягом якого періоду, хто знав про цей факт, чи вживалися заходи з усунення порушень тощо);

- чи були раніше випадки виявлення порушення правил поведження із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, скільки разів, коли, ким порушувалися і хто виявляв;

- питання, що стосуються особи підозрюваного, якщо такий є (як давно працює, ставлення до виконання своїх професійних обов'язків, його відносини з керівництвом та іншими співробітниками, рівень професійної підготовки, характер покладених на нього обов'язків тощо).

Співробітників, які забезпечують пропускний режим та охорону підприємства, установи, необхідно допитати про таке:

- на якій посаді та з якого часу працює, що входить до його службових обов'язків;

- яким чином організована робота з охорони підприємства, який режим входу (виходу) осіб, або ввезення (вивозу) вантажів, хто, коли, на підставі яких документів має право переміщати що-небудь на територію або за її межі, чи фіксуються ці факти в журналах, іншій документації (накладна на вивіз продукції, перепустка тощо);

- час і режим постачань сировини, товарів, вивозу продукції, їх кількість, частота (зокрема за одну зміну);

– хто дає дозвіл на ввезення/вивіз вантажів, у якій формі (усно, письмово) та інші питання, які повинні бути сформовані залежно від конкретних обставин вчинення кримінального правопорушення

Допит підозрюваного. При затриманні особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення пов'язаного із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, необхідно в першу чергу допитувати саме її. Якщо затриманих декілька, то черговість слід встановлювати з урахуванням того, у кого вилучені речовини, що збувалися. В такому випадку повинен спрацювати чинник раптовості – необхідно використовувати відсутність у затриманого часу на розробку власної версії події, що сприяє отриманню або правдивих показань, або, навпаки, суперечливих, аналіз і викриття яких у подальшому може схилити його до визнання своєї вини та викриття інших співучасників.

При затриманні збувальника й покупця – спочатку слід допитати покупця, але якщо не встановлено ролі кожного із затриманих, то необхідно спочатку допитати осіб, які поводять себе менш спокійно, невпевнених, з ознаками хвилювання, у реальних умовах часу таких легше «розговорити». У свою чергу, свідки повинні бути допитані після підозрюваного, щоб при їх допиті можна було деталізувати та уточнювати відомості, повідомлені самим підозрюваним. На нашу думку, аргументи про те, що протоколи допиту свідків-очевидців події допоможуть схилити підозрюваного до надання більш правдивих показань, є непереконаливими, оскільки наявність свідків вчинення кримінального правопорушення вже справляє на підозрюваного належний психологічний ефект, а відкладання його допиту може надати додатковий час для розроблення власної хибної версії про те, що відбулося.

На організацію і тактику проведення допиту підозрюваного значною мірою впливає конфліктна ситуація, в умовах якої триває така СРД й виникає в разі, коли підозрюваний не має наміру сприяти стороні обвинувачення в отриманні повної та достовірної інформації (не визнає своєї участі; наполягає, що не усвідомлював протиправного характеру своїх дій; перекладає вину на співучасників; відмовляється від надання показань, або надає очевидно неправдиві (суперечливі) показання)).

Перелік запитань, що ставляться особі, яка підозрюється у вчиненні кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів:

1) питання, що стосуються особи підозрюваного (паспортні дані, місце проживання, роботи, домашній і мобільний телефони, відомості про освіту, стан здоров'я, наявність судимості), є «стандартними» та передбачені бланками протоколів, що зазвичай використовуються органи досудового розслідування;

2) питання про обставини його затримання;

3) чи знає він, які предмети у нього вилучені;

4) де, у кого і з якою метою придбав вилучені отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, у якій кількості та за якою ціною;

Однак, на практиці часто цілий ряд запитань до підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення не з'ясовувалися, або з'ясовувалися поверхнево. Варто додати, що перелік запитань, які необхідно з'ясувати при допиті підозрюваного, визначається конкретною слідчою ситуацією, що склалася на початковому етапі досудового розслідування та обставинами, що підлягають встановленню. Від так у разі затримання особи під час збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів при допиті необхідно, окрім вищезазначених питань, з'ясувати:

- які речовини у нього вилучені та звідки вони в нього;
- чи є спеціальний дозвіл на поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами (як правило, такого дозволу в особи немає), а якщо є, то коли і ким видано, на дії з якими засобами (з метою з'ясування, чи передбачені спеціальним дозволом саме ті дії і засоби, з приводу яких особа затримана);
- у кого, коли, де, за яких обставин, за якою ціною, у якій упаковці, з якою метою придбав отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби;
- яким чином, з чією допомогою знайшов особу (фірму, кіоск тощо), що збула цю речовину чи засіб;
- чи давно знає збувальника, відомості про збувальника (зовнішність, особливі прикмети, місця появи, сфера занять, коло знайомств, зв'язки, місце проживання тощо);
- чи відомі йому інші збувальники;
- який час зберігав отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, де саме, у якій упаковці, розфасовка;
- де знаходиться нереалізована частина таких засобів, зокрема, у якій кількості та упаковці;
- чи знав осіб, яким збував отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, чи знали вони його, якщо ні, то за як знаходили один одного;
- яким чином було організовано збут (особисто, через певних осіб, оптом або у роздріб);
- за якими цінами збував (планував збувати) отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, і хто ці ціни встановлював;
- як розфасовував речовини та засоби: де, з чією допомогою, де брав упаковку;
- чи збував обладнання для виробництва (виготовлення) цих речовин та засобів;
- чи знайомі йому інші учасники злочинної групи, якщо так, то в чому полягала роль кожного з них;
- як утворилася група, хто її очолює, способи конспірації, сповіщення, зв'язки;
- як він увійшов до злочинної групи, які ролі виконували ті, кого він знає; чи намагався вийти з групи;
- окрім загальних відомостей про особу допитуваного необхідно також з'ясувати, де він вчився, якими спеціальними знаннями володіє (для встановлення того, чи знає він про те, які лікарські засоби відносяться до

категорії отруйних та сильнодіючих, де вони застосовуються, правила поведінки з ними); де працював раніше (чи не були пов'язані попередні місця роботи із законним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, чи не залишилися зв'язки в цій галузі й можливість вилучення таких засобів із законного обігу) тощо. Слід також мати на увазі, що будь-який збут отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів пов'язаний з їх незаконним придбанням (або виробництвом, виготовленням, що теж не виключається) та незаконним зберіганням. Під час допиту подібні факти вимагають з'ясування: способу, часу, конкретні місця кримінально-протиправних дій, а також характер і кількість лікарських засобів.

При виявленні та вилученні в затриманого отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; мету дій підозрюваного не встановлено (друга слідча ситуація) питання, які повинні бути з'ясовані у нього під час допиту, аналогічні попередній ситуації, проте особливу увагу слід звернути на встановлення:

- належності вилучених речовин;
- наявності умислу, мети, мотивів вчинюваного – відповіді не повинні бути односкладними, їх необхідно деталізувати: якщо хтось просив завезти, то хто, коли, куди, для чого, що обіцяв йому за послуги тощо;
- чи вживає сам наркотичні засоби, психотропні, отруйні, сильнодіючі речовини, отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, які, як давно, як часто, у якій кількості;
- чи перебуває на обліку в наркологічному диспансері, в інших лікувальних установах, де, у яких лікарів, як давно;

У випадку затримання особи, після того як спеціальною перевіркою було встановлено факти порушень правил поведінки з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємстві, установі, організації (шоста типова слідча ситуація), необхідно з'ясувати:

- назву підприємства, установи, організації, де працює затриманий, характер її діяльності та як давно така діяльність здійснюється;
- з якого часу та на якій посаді працює затриманий, що входить у його функціональні обов'язки, та яким нормативно-правовим вони передбачені;
- наявність і термін дії спеціального дозволу на поведінку з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами, на чие ім'я виданий спеціальний дозвіл;
- чи є інші філії, представництва підприємства, установи, організації в інших містах, чи здійснюють вони аналогічну діяльність;
- який порядок проведення вказаної діяльності, хто організовує й несе відповідальність на підприємстві, установі, організації (у відділі, цеху, лабораторії) за придбання, зберігання, облік й інші дії з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами, як давно і чим це закріплено (накази, розпорядження, інструкції тощо), зокрема й на різних виробничих ділянках;

– де утримуються для подальшої реалізації отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, як часто, у якій кількості, порядок та оформлення поставок, відповідальні особи;

– хто має доступ до отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, і проводить (раніше проводив) які-небудь дії з ними;

– детальний опис усього, що відбулося до, у час та після затримання (обов'язково відобразити в протоколі: чи знав підозрюваний, що порушує правила поведження із зазначеними засобами, чи умисно він пішов на порушення, з якої причини; відобразив чи ні факт порушення у відповідній документації, якщо ні, то чому; як збирався оформляти надалі порушення встановлених правил тощо).

Особлива увага при проведенні допиту повинна звертатися на виявлення каналів придбання й каналів збуту (детальний опис збувальника, покупця, «виходу на зв'язок» з ним, порядку придбання, розрахунків, звідки знає збувальника або звідки відомі канали незаконного надходження отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів тощо), кримінально-протиправних зв'язків підозрюваного з іншими особами. Питання повинні бути направлені на максимальну деталізацію показань підозрюваного. Надалі його показання повинні бути ретельно перевірені шляхом проведення СРД.

У більшості матеріалів кримінальних проваджень слідчі (оперативні працівники) недостатньо конкретизували показання надані підозрюваним стосовно джерел придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та каналів їх збуту, а також не вживали заходів щодо встановлення цих важливих обставин, обмежуючись, у кращому випадку, наданням окремого доручення щодо встановлення джерела й каналів збуту, на які, зазвичай, одержували стандартні відповіді про те, що вжитими заходами встановити осіб, що збули ті чи інші отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби підозрюваному, як і осіб, яким підозрюваний мав намір збути або збув, не представилося можливим. З вивчених кримінальних проваджень, які було розпочато на підставі вчинення кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 321 КК України, у 74 % випадків не було встановлено джерело придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

4.3. Обшук

Під час проведення обшуку слідчий має на меті виявити предмети кримінального правопорушення, серед яких: отруйні та сильнодіючі лікарські засоби, обладнання призначене для їх виробництва чи виготовлення, готівкові кошти, документи, а також інші сліди, речі та предмети (рецепти, накладні, перепустки на хімічні, фармацевтичні та інші підприємства, спеціальна література, виведені в нотатках формули тощо), пов'язані певним чином з подією кримінального правопорушення.

До специфічних об'єктів пошуку слідів порушень правил виробництва чи виготовлення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів належать документи (дублікати, документи з ознаками виправлень, акти про списання, особливо суворої звітності).

Головними передумовами ефективного проведення обшуку під час розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів є: попереднє вивчення слідчим місця його проведення, складання письмового плану, ознайомлення із зовнішнім виглядом отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, їх можливою упаковкою, специфічним запахом, оснащення відповідними технічними й захисними засобами (рукавички, маски, щуп, терези, оптичні прилади, викрутки, вимірювальні кліщі, пакувальний матеріал тощо), раптовість, забезпечення охорони входів/виходів з приміщення й залучення спеціалістів (з хімічної, фармацевтичної галузі, бухгалтерського обліку, й знавців технологій виробництва таких лікарських засобів).

Обшук повинен бути проведений:

1) при затриманні особи та вилученні в неї отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (перша та друга слідчі ситуації) – за місцем проживання затриманої особи, а також у його близьких родичів (за наявності достатніх підстав вважати, що такі засоби можуть зберігатися в них). У таких випадках слід виявляти та вилучати як отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, так і елементи їх упаковки, зокрема, контейнери, або папір для згортків (газети, сторінки з книг або книги з частково вирваними сторінками), особливо якщо в затриманого або покупця було вилучено засоби упаковані в подібний матеріал, пристосування для фасування рідких, сипких отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (терези, ємності з градацією, воронки, використані шприци, особливо якщо на них залишилися мікрочастинки речовин, що фасувалися, порожні ампули, флакони, шприц-тюбики тощо).

Також під час проведення обшуку необхідно вилучити порошки, таблетки, ампули, що не мають відомостей про їх назву та призначення, а також всі знайдені хімічні речовини (особливо які знаходяться у великих кількостях, що може свідчити про зберігання їх з метою збуту, а не для особистого вживання) та обладнання, у тому числі сумки, портфелі, одяг, що належать затриманому і які, за показаннями свідків-очевидців події, раніше знаходилися при ньому (на ньому) під час збуту, або придбанні отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Водночас потрібно вилучати предмети, що свідчать про джерела придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (рецепти, накладні, перепустки на хімічні та інші підприємства, установи, організації, нотатки, візитні картки з номерами телефонів, адресами, іменами, прізвищами ймовірних збувальників (покупців) чи інших співучасників, фотографії, записи автовідповідачів, відеокасети, за якими можливо встановити зв'язки підозрюваних з іншими особами та ідентифікувати їх за голосом тощо).

Зазвичай такі предмети підозрювані зберігають вдома, як на видному місці (у випадку заняття «сімейним бізнесом» та організацією тимчасового зберігання чи збуту отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів) так і можуть маскувати всередині інших предметів, зокрема, в холодильнику чи серед інструментів, господарських предметів у гаражі, коморі, сараї поблизу місця проживання тощо.

2) при встановленні джерела придбання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (особи яка незаконно виготовляє, зберігає та збуває такі матеріали) – за місцем проживання та місцем роботи вказаної особи.

Предметом обшуку в цьому випадку можуть бути отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, а також гроші, отримані від незаконного збуту таких засобів. Однак, окрім цих предметів, при перевірці версії про виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів: обладнання, що призначене для їх виготовлення, напівфабрикати, заготовки, відходи «виробництва» (відпрацьовані реагенти, тара, зіпсована упаковка тощо), спеціальна література (підручники з хімії, біології, статті, нотатки, листи зі схемами, формулами тощо), рукописні тексти аналогічного змісту; при перевірці версій про те, що особа є не виробником отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а одержує їх шляхом виведення із законного обігу: бланки рецептів, накладних-вимог (чистих або заповнених), печаток, фальшивих документів підприємств (установ, організацій), що здійснюють «псевдозаконну» діяльність із отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами тощо.

3) За наявності відомостей про розкрадання – виведенні отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів із законного обігу на підприємстві, установі, організації. Розкрадання може здійснюватися на будь-якому з етапів законного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, тому місця проведення обшуку повинні визначатися залежно від наявної інформації про джерело надходження цих засобів у незаконний обіг.

Слід мати на увазі, що розкрадання безпосередньо пов'язані з порушенням правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а відтак обшуки можуть бути проведені з метою виявлення:

а) неврахованих отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також тих речовин, з яких складені фіктивні акти передачі для повернення виробникові;

б) неврахованих, неоприбуткованих грошових коштів;

в) паперів з будь-якими «обліковими записами», чернетками;

г) документів, що фіксують будь-які дії з хімічними речовинами, звертаючи особливу увагу на дублікати, документи з ознаками виправлень, акти про списання або знищення документів, особливо суворої звітності. Зазначені предмети та документи можуть знаходитися окремо від інших (офіційної документації, сировини, продукції) – серед особистих речей

співробітників, або в підсобних приміщеннях, окремих ящиках, контейнерах тощо.

Крім того, може бути проведено вилучення документації, яка пов'язана із законним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів на підприємствах, установах, організаціях, що співпрацюють у відповідній галузі з установою, яка перевіряється. Зокрема, це можуть бути документи на відпуск чи повернення партій отруйних та сильнодіючих лікарських засобів на виробничих підприємствах, у постачальників зазначених речовин, документи на перевезення в транспортних підприємствах, облікова, статистична та інша документація в бухгалтерії, планових, статистичних або технологічних підрозділах, документація перевіркового характеру в різних контролюючих органах (контрольно-ревізійних, державних інспекціях, аудиторських фірмах тощо). Далі після встановлення підозрюваних осіб, які безпосередньо мали доступ до отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і, ймовірно, вчинили розкрадання, обшук повинен бути проведений за місцем їх проживання.

Варто зауважити, що для досягнення поставлених завдань велике значення має підготовка до проведення обшуку. Так як у процесі підготовки учасники цієї СРД повинні бути ознайомлені з метою обшуку, зовнішнім виглядом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, їх можливою упаковкою, специфічним запахом, а також повинні бути підготовлені відповідні технічні засоби (щуп, лабораторні терези, оптичні прилади, викрутки, вимірювальні кліщі, пакувальний матеріал тощо). Важливо до участі в проведенні обшуку під час досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів залучати відповідних фахівців: (хіміка, фармацевта, або біолога), які можуть надати істотну допомогу слідчому у виявленні, описі, упакуванні та вилученні небезпечних матеріалів, а також бухгалтера – досвідченого у фінансових операціях з оформлення дій з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах, установах, організаціях законного їх обігу, та за необхідності технолога відповідної галузі – для виявлення фактів порушень технологічних процесів вчинюваних з метою розкрадання таких лікарських засобів. У свою чергу, об'єкти, що вилучаються, під час проведення обшуку упаковуються та опечатуються бирками з відтисненням печатки (штампу) та нанесенням на них підписів слідчого, підозрюваного, понятих.

Водночас, при поводженні з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами необхідно дотримуватися певних правил техніки безпеки. Зокрема, під час вилучення, для пакування рідких хімічних речовин, доцільно використовувати скляний посуд, що герметично закривається, наповнюючи який потрібно пам'ятати про необхідність залишити всередині вільний простір. При цьому упаковка повинна виключати змішування вмісту різних ємностей та їх розгерметизацію. До того ж, скляний посуд з хімічними речовинами перед тим як помістити в коробку чи ящик, необхідно обернути

м'яким матеріалом, для запобігання пошкодженню при подальшому зберіганні та транспортуванні.

Таким чином, як і у випадку проведення огляду місця події так і у разі проведення обшуку та інших СРД під час досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із незаконним обігом отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів присутність відповідних спеціалістів повинна забезпечувати дотримання норм безпеки та відповідний порядок виявлення, фіксації, вилучення та транспортування речових доказів.

Завершуючи, необхідно додати, що за результатами проведення обшуку складається відповідний протокол, у якому детально описується хід і результати СРД. При складанні протоколу слід уникати необґрунтованих тверджень про характер та склад предметів, що вилучаються. Тобто слідчому необхідно лише обмежуватися описом їх загальних ознак. Наприклад, таке формулювання: «...вилучений поліетиленовий пакет з атропіном...» є неправильним та тягне за собою певні процесуальні наслідки. У цьому випадку рекомендуємо писати так: «...вилучений поліетиленовий пакет з сипкою речовиною білого кольору з написом «Атропін»...».

4.4. Призначення та проведення експертиз

Під час розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів виникає необхідність у залученні різних категорій спеціалістів (медичних працівників, представників хімічної науки, фармації, знавців бухгалтерського обліку, технологів з виробництва тощо), з метою використання їх пояснень і консультативної (технічної) допомоги при проведенні окремих СРД, фахового роз'яснення положень нормативно-правових актів, що визначають спеціальні правила поведінки з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами, ознайомлення з особливостями бухгалтерського обліку та складанням фінансової звітності у відповідній установі, підприємстві, організації, а також оцінювання змісту актів ревізії або іншої перевірки.

За результатами узагальнення проведеного опитування встановлено, що експерт залучався до розслідування лише в третині випадків, хоча його залучення є обов'язковим, оскільки 88 % респондентів указали на неможливість візуального виявлення ознак передбачених ст. 321 КК України.

Експертними особливостями цієї категорії кримінальних проваджень є:

- а) самі отруйні та сильнодіючі лікарські засоби;
- б) специфічна дія таких лікарських засобів і сліди, що залишаються ними під час потрапляння до організму людини;
- в) процес їх виробництва (виготовлення), обладнання, що використовується в такому процесі;

г) галузь використання та особливі правила їх зберігання, обліку, перевезення, відпуску тощо.

Основним завданням таких досліджень є класифікація або ідентифікація наданих лікарських засобів. Так, поява великої кількості нових хімічних речовин, і відповідно нових отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, розширення їх асортименту на території нашої країни, а також ввезення їх з інших держав викликають труднощі, пов'язані зі встановленням їх групової належності та, відповідно, визначенням законності тих чи інших дій з ними. Навіть якщо отруйний чи сильнодіючий лікарський засіб промислового виробництва, має упаковку, етикетку, маркування, не завжди за наявними даними (зокрема за назвою) можна визначити його належність до категорії отруйних чи сильнодіючих відповідно до нормативно-правових документів, що регламентують законний обіг таких речовин.

Основна частина експертиз, які проводяться щодо речовин, пов'язана з визначенням, чи є надана на дослідження речовина отруйною чи сильнодіючою, тобто зі встановленням їх загальної родової (групової) належності. Крім того, до цих досліджень слід віднести виявлення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів у різних рідинах, харчових продуктах, інших середовищах, а також мікрочастинок або мікрослідів зазначених речовин на тілі та одязі людини, предметах обстановки.

Основними експертизами у розслідуванні таких кримінальних правопорушень є судові, зокрема:

експертизи матеріалів, речовин та виробів, судово-хімічна, фізико-хімічна (для дослідження речових доказів, встановлення їх належності до конкретної групи отруйних чи сильнодіючих, визначення ваги, проведення порівняльного дослідження декількох предметів вилучених в різних місцях для підтвердження, або навпаки, спростування висунутих версій про можливу належність таких лікарських засобів одному виробнику чи одній партії, встановлення способу виготовлення тощо).

Основними завданнями хімічної експертизи як головної (100 % кримінальних проваджень) є:

1) виділення отруйної (сильнодіючої) речовини з яких-небудь рідин, сумішей, нашарувань таких речовин на яких-небудь об'єктах;

2) дослідження знайдених речовин з метою з'ясування їх хімічного складу;

3) встановлення належності вилученої речовини до конкретної групи отруйних чи сильнодіючих;

4) визначення ваги отруйної чи сильнодіючої речовини, яка знайдена в чистому вигляді або у складі сумішей;

5) порівняльне дослідження різних об'єктів (речовин, вилучених в різних місцях, у різних людей тощо) на належність одному виробнику, одній партії;

6) встановлення джерела походження, способу виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Об'єктами, що направляються на дослідження експерту, можуть бути:

а) речовини невідомого походження, які, зокрема, можуть бути отруйними чи сильнодіючими;

б) предмети, які були вилучені з огляду місця події, або під час проведення обшуку, на яких можуть бути залишені сліди отруйних чи сильнодіючих речовин (посуд, одяг, інші предмети підозрюваного, на яких ймовірно є мікрочастинки зазначених речовин; обладнання, яке можливо використовувалося для їх виготовлення та пакування тощо);

в) проби (змиви тощо) речовин, які вилучено з місця проживання підозрюваного та інших місць можливого незаконного виготовлення, зберігання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Таким чином, факт виявлення зазначених засобів, їх мікрочастинок у місцях, де знаходився підозрюваний до його затримання, ідентифікація цих засобів, або мікрочастинок з тими, що було вилучено при затриманні, вже виключатимуть версії підозрюваного про те, що йому при затриманні підкинули такі речовини, або версію про те, що вилучена речовина чи засіб йому не належить тощо;

г) змиви з рук підозрюваного для встановлення факту вчинення будь-яких його дій з вилученими в нього отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами;

Крім того, хімічна експертиза може бути призначена й у випадках успішного проведення оперативної закупки отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з використанням грошових купюр, що помічені спеціальною хімічною речовиною для виявлення та дослідження слідів такої речовини на грошових купюрах, змивах з пальців підозрюваного, його одязі та інших предметах (якими можуть бути гаманці, портмоне, внутрішні поверхні кишень одягу тощо).

На вирішення експерта-хіміка можуть виноситися такі питання:

1) чи є на досліджуваних предметах нашарування якої-небудь хімічної речовини?

2) чи однакові за своїм хімічним складом нашарування на грошових купюрах (указати яких), що вилучено в підозрюваного, з речовиною на тампонах із змивами з рук підозрюваного та з представленим контрольним зразком спеціальної хімічної речовини (вказати його вид та назву)?;

фармацевтична (для встановлення обставин порушення спеціальних правил поведіння з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами на підприємствах, установах їх законного обігу). Фармація ж складає систему наукових знань на основі практичної діяльності, яка спрямована на видобуток, виготовлення, стандартизацію, дослідження, зберігання та відпуск лікарських засобів, до якої відносяться:

а) рецептура (лікарська) – про правила виписування рецептів;

б) фармацевтична хімія – про фізичні та хімічні властивості лікарських засобів, умови їх зберігання, а також методи дослідження якісного та кількісного складу;

в) технологія лікарських засобів (фармацевтична рецептура) про виготовлення їх у заводських (промислових) умовах за затвердженою нормативно-технічною документацією та в аптечних умовах за індивідуальними прописами.

На вирішення фармацевтичної експертизи можуть бути поставлені наступні запитання:

1) чи є дана речовина лікарським засобом, якщо так, то яке його найменування, який його склад, назва (хімічна формула) діючих речовин?

2) чи є даний лікарський засіб отруйним чи сильнодіючим?

3) чи містить дана суміш отруйну чи сильнодіючу речовину, якщо так, то яку і в якій кількості?

4) чи відповідає склад лікарського засобу написам на упаковці?

5) за заводською, аптечною технологією чи кустарним способом виготовлено представлену речовину?

6) чи виготовлені надані на дослідження лікарські засоби одним виробником, чи належать вони одній партії?

При встановленні обставин порушення правил поводження з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами на вирішення експертизи можуть бути поставлені питання:

1) який порядок відпуску представленого на дослідження лікарського засобу, чи може він відпускатися без рецепту, у яких формах і в якій кількості?

2) чи відповідають умови виготовлення (зберігання, відпуску) отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів в аптеці, лікарні тощо вимогам чинних нормативно-правових актів?

3) чи є порушення правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, якщо так, то яких і в чому вони проявились?

3) хто в аптеці, лікарні тощо згідно з чинними нормативно-правовими актами (і якими) є відповідальним за дотримання правил виробництва виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів? Якими документами це регламентовано?;

фармакологічна (для дослідження призначення таких лікарських засобів і їх специфічної дії на живий організм, а також для дослідження таких лікарських засобів, якщо є сумнів в правильності висновків судово-хімічної експертизи). Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень корисливо-насильницького характеру, з використанням отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів як способу приведення потерпілого у безпорадний стан, може бути призначено *фармакологічну експертизу*, зокрема, на вирішення якої виносяться такі питання:

1) чи міг бути викликаний стан потерпілого дією зазначеного лікарського засобу, зокрема в кількості, вказаній підозрюваним (свідками) тощо?

2) якою дозою лікарського засобу (зазначається якого) потерпілий міг бути приведений у безпорадний стан?

3) який період дії зазначеного лікарського засобу на організм потерпілого, чи могли вплинути на його тривалість які-небудь зовнішні чинники (стан здоров'я потерпілого, спожиті спиртні напої чи інші лікарські засоби тощо)? Відповідь на це питання необхідна для встановлення часу вживання потерпілим отруйного (сильнодіючого) лікарського засобу.

Крім того, фармаколог може бути залучений для дослідження речовин, що можуть бути отруйними чи сильнодіючими, якщо в ході судово-хімічної експертизи неможливо визначити природу цієї речовини або речовину знайдено в малих кількостях, не достатніх для проведення судово-хімічної експертизи, або коли є сумнів у правильності висновків судово-хімічної експертизи. Такі дослідження можуть проводитися як у межах судово-медичної експертизи (у відділеннях токсикології), так і окремо.

Проведення фармакологічної експертизи може бути доручено експертам науково-дослідних установ, що знаються на лабораторній та функціональній діагностиці, особливостях фармакокінетики та побічних ефектах лікарських препаратів, інших питаннях, що стосуються їх призначення та особливостей дії на організм людини. Додатково експерту для ознайомлення з обставинами вчинення кримінального правопорушення необхідно надати: протоколи допитів потерпілого, свідків, підозрюваного, про обставини, пов'язані з можливим вживанням потерпілим зазначених отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також медичну документацію (амбулаторну карту, історію хвороби при отриманні медичної допомоги після вживання таких лікарських засобів, акти медичного огляду);

судово-медична (для встановлення обставин та наслідків введення отруйних та сильнодіючих лікарських засобів в організм потерпілого).

У зв'язку з досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачено ст. 321 КК України, певний інтерес становить використання спеціальних знань з галузі судової медицини для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення за допомогою вивчення змін в організмі потерпілого та проведення «супутніх досліджень» (досліджень речових доказів): для визначення самих отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та доказування фактів незаконного збуту таких засобів, порушення правил поводження з ними (зокрема, правил виробництва, виготовлення, зберігання, наприклад, отруєння парами ртуті при порушенні правил її зберігання). У таких випадках на вирішення судово-медичної експертизи повинні бути поставлені наступні питання:

1) чи є клінічні та морфологічні ознаки отруєння, і, зокрема, отруєння (вказуються які-небудь конкретні речовини) або іншою речовиною?

2) чи не є знайдена речовина лікарським засобом або іншою речовиною (якщо іншою, то яка її природа)?

3) яка кількість речовини, що потрапила в організм, її концентрація, наявність сторонніх домішок?

4) мав місце одноразовий прийом знайденої речовини або багаторазовий прийом з кумуляцією такої речовини в організмі потерпілого?

5) який шлях надходження речовини в організм?

6) в який період часу було вжито речовину?

7) чи є в представлених на дослідження предметах (одязі потерпілого, посуді, у залишках їжі, пиття тощо) сліди отруйної чи сильнодіючої речовини? Якщо так, то якої? Яка її концентрація?

8) чи є речовина, що знайдена в наданих на дослідження предметах, та речовина, що знайдена в біологічних рідинах (тканинах, органах) потерпілого, однією й тією ж речовиною?

Варто додати, що експертів в таких випадках теж необхідно надавати не тільки медичні документи (історії хвороби, амбулаторні карти, акти медичних оглядів тощо), але й обов'язково матеріали кримінального провадження, у яких містяться відомості про клінічний перебіг отруєння, про факти можливого попереднього вживання з метою лікування того чи іншого лікарського препарату, що цікавить слідство. Такі відомості повинні міститися в протоколах допиту потерпілого та інших осіб (родичів, сусідів, знайомих, медичних працівників тощо). При цьому зволікання з призначенням судово-медичної експертизи недопустимо, оскільки час перебування лікарських препаратів в організмі людини обмежений;

технологічна (для з'ясування процесу виробництва (виготовлення) отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, а також предметів, які схожі на обладнання, що могли використовуватися для виробництва чи виготовлення таких лікарських засобів). На вирішення технологічної експертизи можуть бути винесені такі запитання:

1) чи дотримані технологічні вимоги (регламент) при виготовленні зазначеної партії отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів?

2) чи відповідає кількість і склад витраченої сировини кількості продукції, яку вироблено за вказаний період часу, щодо вказаної партії продукції?

3) який проміжок часу потрібен для виробництва, виготовлення, вказаного обсягу продукції з використанням наявних ресурсів (обладнання, сировини, працівників тощо)?

Крім того, у разі вилучення предметів, які схожі на інструменти та обладнання, що можуть використовуватися для виробництва, виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів перед експертами можна поставити такі запитання:

1) чи є представлені предмети обладнанням, що призначено для виробництва, виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів?

2) чи виготовлені вони (предмети) промисловим способом?

3) у якій галузі промисловості використовується таке обладнання?

4) для виробництва, виготовлення яких речовин та засобів може використовуватися надане на дослідження обладнання, та на якому етапі технологічного процесу?

5) чи використовувалося надане обладнання для виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів?

судово-бухгалтерська (для встановлення порушень спеціальних правил поводження з отруйними та сильнодіючими лікарськими засобами, обсягів виробництва (виготовлення) неврахованої продукції, отримання незаконного прибутку, нестач та іншого у документах бухгалтерського обліку).

За допомогою таких експертиз можна вирішити найважливіші діагностичні завдання які мають на меті встановити ідентифікацію осіб причетних до кримінального правопорушення, спосіб учинення, дослідити надані на експертизу предмети (визначити їх хімічний склад, групову належність, специфічну дію на організм людини тощо) та скласти перспективно-прогностичну оцінку досудового розслідування.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Бахин В. П., Чернявский С. С., Юсупов В. В. Мастерство раскрытия преступлений : пособие. Киев, 2014. 96 с.
2. Бахин В. П., Весельський В. В. Тактика допиту : навч. посіб. К., НВТ Правник, 1997. 64 с.
3. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Маслюк О. В. Особливості розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів: монографія / за ред. П. Д. Біленчука. Київ: ННПСККНУВС, 2009. 88 с.
4. Білуха М. Т. Судово-бухгалтерська експертиза: підручник. К.: Вид. комп. «Воля», 2004. 656 с.
5. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 184 с.
6. Виявлення та ліквідація підпільних лабораторій з виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин: метод. реком. / Г. В. Пасічник, М. С. Хруппа, В. М. Жмілько та ін. Київ: РВВ МВС України, 2000. 35 с.
7. Вацюк В. О. Розслідування незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київ, 2021. 219 с.
8. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.
9. Державні санітарні правила «Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України» наказ МОЗ № 54 від 02 лютого 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0552-05#Text>
10. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.
11. Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. К.: Юрінком Інтер, 2005. 386 с.
12. Запобігання укриттю від реєстрації в органах поліції заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень: метод. рек. / Д. М. Тичина, В. В. Крижна, А. А. Саковський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 42 с.
13. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявлені та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>
14. Інструкція про порядок дій органів (підрозділів поліції в разі виявлення радіоактивних, хімічних та ядерних матеріалів або отримання інформації про порушення правил чи незаконне поведіння з ними: наказ

МВС України від 06.09.2017 № 754. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1240-17#Text>

15. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз, та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

16. Камлик М. І. Судова бухгалтерія. Київ : Атіка, 2000. 335 с.

17. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособ. Х., Консул, 1999. 157 с.

18. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг та ін. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

19. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 752 с.

20. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

21. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

22. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково- практичний коментар; за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

23. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

24. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2012. 768 с.

25. Маслюк О. В. Розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Київ, 2008. 232 с.

26. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

27. Новачук С. А. Розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 221 с.

28. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій: науково-методичні рекомендації / О. О. Юхно, Т. П. Матюшкова, В. А. Корщенко, Ю. В. Гнусов, В. В. Носов, Лисенко А. М., Мітрухов П. М., Фоміна Т. Г. Х.: ХНУВС, 2019. 48 с.

29. Офіційний сайт з питань ядерної безпеки, радіаційного захисту та нерозповсюдження ядерної зброї: «Загальні відомості про радіоактивні джерела» URL: <https://www.uatom.org/zagalni-vidomosti-pro-div>

30. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства* 2015. №1. С. 93-103. URL: http://vkslaw.univ.kiev.ua/images/verstka/1_2015_Pogoreckiy.pdf

31. Положення про Експертну службу МВС України: наказ МВС України від 03.11.2015 р. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

32. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

33. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>

34. Порядок відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів: наказ МОЗ України від 19 лип. 2005 № 360 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0783-05#Text>

35. Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним: Постанова КМУ від 25 серп. 1998 р. № 1340. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1340-98-п#Text>

36. Правила виписування рецептів на лікарські засоби і вироби медичного призначення, Порядок відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів, Інструкція про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків: наказ МОЗ України від 19 серп. 2005 р. № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-05#Text>

37. Правила зберігання та проведення контролю якості лікарських засобів у лікувально-профілактичних закладах: наказ МОЗ України від 16 груд. 2003 р. № 584. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-04#Text>

38. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень), у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи: наказ МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text>

39. Правила транспортування та зберігання ветеринарних препаратів, субстанцій, готових кормів, кормових добавок та засобів ветеринарної медицини: наказ Мінагрополітики України від 13 серп. 2002 р. № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-02#Text>

40. Правила утилізації та знищення лікарських засобів: наказ МОЗ України від 24 квіт. 2015 р. № 242. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-15#Text>

41. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лют. 1995 р. № 39/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95>

42. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14 січ. 2000 р. № 1393-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-14#Text>

43. Про дозвільну діяльність в сфері використання ядерної енергії: Закон України від 11 січ. 2000 р. № 1370-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1370-14#Text>

44. Про затвердження Переліку небезпечних властивостей та інструкцій щодо контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням. наказ Мінекології: від 16 черв. 2000 р. № 165. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр/card2#Card>

45. Про затвердження Порядку взаємодії органів виконавчої влади та юридичних осіб, які провадять діяльність у сфері використання ядерної енергії, в разі виявлення радіоактивних матеріалів у незаконному обігу: постанова КМУ від 02 черв. 2003 р. № 813. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/813-2003-п#Text>

46. Про лікарські засоби: Закон від 4 квіт. 1996 р. №123/96. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр#Text>

47. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон від 02 берез. 2015 р. № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>

48. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

49. Про порядок відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів: наказ МОЗ від 19 лип. 2005 р. № 360. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0783-05#Text>

50. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України: наказ МОЗ України від 17 січ. 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95#Text>

51. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Пленуму Верховного суду України від 30 трав. 1997 р. № 8. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 7. С.23-29.

52. Про судову експертизу: Закон від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

53. Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ: постанова КМУ від 20 черв. 2000 р. № 988. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

54. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.

55. Швець А. В. Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами у розслідуванні кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним поводженням з небезпечними матеріалами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. С. 167–175.

56. Швець А. В. Характеристика способів учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним поводженням з небезпечними матеріалами. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 167–174.

57. Швець А. В. Значення криміналістичної характеристики для формування методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним поводженням з небезпечними матеріалами. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6\3. Р. 198–202.

58. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. К., Концерн Видавничий Дім Ін Юре, 2004. 728 с.

У МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЯХ, НА ОСНОВІ ПРАКТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ЗДІЙСНЕНО КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ З ОГЛЯДУ НА ЧИННЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО. ОКРЕСЛЕНІ ЗМІСТ ТА ЗВ'ЯЗКИ ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ОТРУЙНИХ ЧИ СИЛЬНОДІЮЧИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ, ЗВАЖАЮЧИ НА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗСЛІДУВАННЯ. З'ЯСОВАНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ Й ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, А ТАКОЖ ВИОКРЕМЛЕНО ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ, ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ПОРЯДОК ЇХ ВИРІШЕННЯ. ВИЗНАЧЕНІ МОЖЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ПРАЦІВНИКАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ, МЕДИЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ТА ІНШИМИ. РОЗКРИТО ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ Й ПРОАНАЛІЗОВАНО ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ЗА ТАКИХ УМОВ.